

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

ГОД. XXVIII

СЕПТЕМБАР 1907

БРОЈ 9

СЛУЖБЕНИ ДЕО

УКАЗИ ЊЕГОВОГА ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА СРБИЈЕ ПЕТРА I

ОДОВРЕЊА ЗАКОНОДАВНИХ РЕШЕЊА

Указима Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 10 јула 1907 године одобрена су ова решења Народне Скупштине сазване у први редован сазив за 1 октобар 1906 године, од 6 јула 1907 године, која гласе:

„да се *Николи А. Јовановићу*, учитељу из Ужица, призна у године учитељске службе за пензију и повишицу време од 29 јула 1899 године до 21 септембра 1900 године, које је провео у притвору за време преког суда за дело политичке природе, а после ослобођен као потпуно невин, али без права накнаде за протекло време“.

„да се *Велимиру Јовановићу*, учитељу, урачуна у године сталне учитељске службе време од 9 марта 1895 године до 28 септембра 1896 године, које је провео као учитељ у Старој Србији и Мађедонији, али без права накнаде за протекло време“.

„Да се *Цветку Петровићу*, учитељу из Прова, среза посаво-тамнавског, округа подринског, урачуна у године учитељске службе седам година, које је провео као учитељ у Витољском Вилајету, за пензију и повишицу, али без права накнаде за протекло време“.

„да се *Евици М. Даниловићки*, учитељици у Батуши, округа пожаревачког, урачуна у сталне године учитељске службе за повишицу и пензију, време од 1 јануара 1902 године до 29 маја исте године, али без права накнаде за протекло време“.

„да се *Лазару Николићу*, учитељу из Смедерева, урачуна у године учитељске службе време од 1 јула 1899 године до 16 септембра 1900 године, али без права накнаде за протекло време“.

„да се *Даринки П. Чавдаревићки*, учитељици у Крепољину округа пожаревачког, урачуна за пензију и повишицу: време од 1894 године до 1896 године; време од 1 септембра 1898 до 1 марта 1899 године и време од 1 маја 1899 године до 1 октобра 1900 године, које је провела као учитељица у Старој Србији, али без права накнаде за протекло време“.

„да се *Спасоју Илићу*, учитељу у Црнајци, округа крајинског, време од 1 јула 1899 године до 14 августа 1906 године и *Марији С. Илићки*, учитељици у Црнајци, време од 1 јула 1898 године до 14 августа 1906 године, које су провели као учитељи у неослобођеним крајевима, урачуна у сталне године учитељске службе, али без права накнаде за протекло време“.

„да се *Васи К. Крагуљевићу*, учитељу из Малог Црнућа, округа пожаревачког, урачуна време од 23 новембра 1895 године до 1 априла 1896 године, које је провео као учитељ у Старој Србији, у године учитељске службе за пензију и повишицу, али без права накнаде за протекло време“.

„да се *Василију Х. Перућу*, учитељу из Кривацеје, пчињског среза, округа врањског, урачунају године учитељске службе проведене у Старој Србији од 1 септембра 1893 године до 8 новембра 1902 године, у сталне године учитељске службе, али без права накнаде за протекло време“.

„да се *Драгомиру Ђ. Борђевићу*, учитељу у Придворици, округа смедеревског урачуна у сталне године учитељске службе време од 10 децембра 1896 године до 1 новембра 1897 године, које је провео као привремени учитељ, али без права накнаде за протекло време“.

„да се *Љубици Обадовићки*, учитељици у Нересници, среза звишког округа пожаревачког, урачуна у сталне године учитељске службе за пензију и повишицу, време од 26 јула 1899 до 16 септембра 1904 године, али без права накнаде за протекло време“.

„да се *Персиди Симићки*, учитељици у Михаиловцу, среза брзонадначког округа крајинског, урачуна у године учитељске службе за пензију и повишицу време од 1 септембра 1898 до 31 децембра 1901 године, које је провела као учитељица у Старој Србији и време од 1 јануара 1902 године до 6 маја 1906 године, које је провела као привремена учитељица у Краљевини Србији, за пензију пошто је неко извесно време и улог улагала у пензионери фонд као привремена учитељица, али без права накнаде за протекло време“.

ОТВАРАЊЕ ПРИВАТНИХ НЕПОТПУНИХ СРЕДЊИХ ШКОЛА
ЗА ЖЕНСКУ ДЕЦУ

WWW.UNILIB.RS Указима Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 20 септембра 1907 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, а по саслушању Министарског Савета, решено је:

„Одобрава се г. *Милици Атанацковићу*, трговцу из Ужица, да на основу чл. 7 Закона о средњим школама може у **Ужицу** отворити и о свом трошку издржавати приватну непотпуну средњу школу за женску децу“.

„Одобрава се г. *Анд. С. Здравковићу*, трговцу из Неготина, да на основу чл. 7 Закона о средњим школама може у **Неготину** отворити и о свом трошку издржавати приватну четвороразредну средњу школу за женску децу“.

„Одобрава се г. *Сотиру Томићу*, трговцу из Лесковца, да на основу чл. 7 Закона о средњим школама може у **Лесковцу** отворити и о свом трошку издржавати приватну непотпуну средњу школу за женску децу“.

УНИВЕРЗИТЕТ

ПОСТАВЉЕЊЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 20 септембра 1907 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, постављен је:

у **Универзитету**: за привременог доцента под уговором у филозофском факултету г. *Павле Вујевић*, доктор филозофије.

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 3 септембра 1907 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, постављени су:

у **Реалци**: за професора: г. *Милорад Павловић*, професор II београдске гимназије, по службеној потреби;

у **Првој београдској гимназији**: за професоре: г.г. *Љубомир Миљковић*, директор и професор шабачке гимназије; *Стеван Маринковић* и *Владан С. Јовановић*, професори II београдске гимназије, — сви по службеној потреби;

у **Другој београдској гимназији**: за директора II класе г. *Миливоје Симић*, директор исте класе крагујевачке гимназије, по службеној потреби;

за професора: г. *Никола Ранојевић*, професор I београдске гимназије, по службеној потреби;

у **Зајечарској гимназији**: за директора II класе: г. *Петар А. Тиша*, професор I београдске гимназије;

у **Крагујевачкој гимназији**: за директора III класе; г. *Милош Марковић*, професор исте гимназије;

за професора г. *Јован Николић*, професор нишке гимназије, по службеној потреби; и

за сунлента: г. *Стеван Стевановић*, сунлент Више Женске Школе у Крагујевцу, по службеној потреби;

у **Нишкој гимназији**: за сунлента: г. *Миодраг Иброван*, свршени ученик философског факултета; и

за вишег учитеља језика III класе: г. *Милутин Кутлешић*, управник царинарнице на Вршкој Чуки;

у **Ужичкој гимназији**: за професора: г. *Љубомир Матић*, пређашњи професор;

у **Ваљевској гимназији**: за професора: г. *Михаило Ђ. Милединовић*, професор шабачке гимназије, по службеној потреби; и

за сунленте гг. *Сима Пандуровић* и *Димитрије Премовић*, свршени ученици философског факултета;

у **Крушевачкој гимназији**: за сунлента: г. *Душан Х. Илић*, пређашњи предавач;

у **Шабачкој гимназији**: за директора и професора: г. *Јован П. Јовановић*, директор и професор десковачке гимназије, по службеној потреби; и

за професора: г. *Живко Петровић*, професор ужичке гимназије, по молби;

у **Врањској гимназији**: за професора: г. *Светозар Павић*, гимназијски професор, по службеној потреби;

у **Јагодинској гимназији**: за професора: г. *Срећко Милетић*, професор шротске гимназије, по службеној потреби; и

за сунлента: г. *Владислав Росић*, свршени ученик философског факултета;

у **Неготинској гимназији**: за сунлента: г. *Светолик Михаиловић*, сунлент зајечарске гимназије, по службеној потреби;

у **Пиротској гимназији**: за професора: г. *Милан Мајзнер*, професор крагујевачке гимназије, по службеној потреби; и

за сунленте: г. *Коста Марић*, сунлент смедеревске гимназије, по службеној потреби, и г. *Јован Поповић*, сунлент крагујевачке гимназије, по молби;

у **Десковачкој гимназији**: за директора и професора: г. *Јеротије Тошаловић*, професор III београдске гимназије, по службеној потреби; и

за професора: г. *Ђура Милић*, професор јагодинске гимназије, по службеној потреби;

у **Смедеревској гимназији**: за професора: г. *Коста Петровић*, професор ваљевске гимназије, по молби;

за сунленте: гг. *Љубомир Видаковић*, сунлент алексиначке учитељске школе, по молби; и *Милорад Луковић*, свршени ученик философског факултета;

у **Учитељској Школи у Алексинцу**: за сунлента: г. *Владимир Стојадитовић*, кандидат богословља;

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

у Мушкој Учитељској Школи у Јагодини: за суплента: г. *Павле Чубуровић*, свршени ученик философског факултета;

за вишег учитеља вештина III класе: г. *Владимир Р. Борђевић*, учитељ вештина у истој школи;

за вишег учитеља језика IV класе: г. *Драгољуб С. Поповић*, учитељ језика у истој школи;

за вишег учитеља вештина IV класе: г. *Војислав Стевановић*, учитељ вештина у јагодинској гимназији;

у Вишој Женској Школи у Брагујевцу: за суплента: г. *Радисав Руџичић*, суплент крагујевачке гимназије, по службеној потреби.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 20 септембра 1907 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, постављени су:

у Првој београдској гимназији: за суплента: г. *Радоје Дединац*, пређашњи суплент;

у Јагодинској гимназији: за професора: г. *Михаило Лукић*, гимназијски професор, по службеној потреби;

у Неготинској гимназији: за професора: г. *Алекса Јовановић*, гимназијски професор;

у Женској учитељској школи у Београду: за вишег учитеља III класе: г. *Божидар Јоксимовић*, виши учитељ IV класе у Вишој женској школи у Београду.

ПЕНЗИОНОВАЊА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I од 31 јула 1907 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, а по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се г. *Стеван Ловчевић*, директор I класе II београдске гимназије по својој молби а на основи чл. 72 закона о средњим школама и § 69 закона о чиновницима грађанског реда стави у стање покоја с пензијом која му припада по годинама службе.

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 3 септембра 1907 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, а по саслушању Министарског Савета, решено је:

да се г. *Стеван Станојевић*, професор пожаревачке гимназије, и *Сира Димитријевић*, професор нишке гимназије, на основи § 69. закона о чиновницима грађанског реда, ставе у стање покоја с пензијом која им припада по годинама службе.

УВАЖЕЊЕ ОСТАВКЕ

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 30 јула 1907 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, решено је:

да се г. *Душану Марјановићу*, супленту неготинске гимназије, уважи оставка коју је поднео на државну службу.

WWW.UNIBELRS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Указом Његовога Величанства Краља Србије Петра I, од 3 септембра 1907 године, на предлог господина Министра просвете и црквених послова, решено је:

да се г. *Димитрију Карапанџићу*, супленту смедеревске гимназије, уважи оставка коју је поднео на државну службу.

ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА УЧИТЕЉА ЈЕЗИКА И ВЕШТИНА

Господин Министар просвете и црквених послова одлуком својом ПБр. 13781 од 1. септембра 1907. год. поставио је у:

Зајечарској гимназији: за привременог учитеља језика IV класе г. *Миливоја Станојевића*, апсол. ученика фил. факултета.

Пожаревачкој гимназији: за учитеља језика IV класе г. *Драгишу Лазаревића*, пређ. суплента;

Крушевачкој гимназији: за привременог учитеља језика IV класе г. *Димитрију Фртунића*, апсол. учен. фил. факултета;

Неготинској гимназији: за привременог учитеља језика IV класе г. *Милана Јевремовића*, апсол. учен. фил. факултета;

Јагодинској гимназији: за привременог учитеља језика IV класе г. *Милисаву Марковића*, апсол. учен. фил. факултета;

Чачанској гимназији: за привременог учитеља језика IV класе г. *Владимира Егановића*, доктора философије.

Господин Министар просвете и црквених послова одлуком својом ПБр. 14556 од 13 септембра 1907 године, поставио је на основи чл. 63, 64 и 67 закона о средњим школама у:

Другој Београдској гимназији: за учитеља вештина I класе г. *Симеуна Роксандића*, учитеља вештина исте класе крагујевачке гимназије, по молби; за учитеље вештина I класе г. г. *Владислава Н. Штирског* и *Марка Мурата*, учитеље вештина исте класе у трећој београдској гимназији, по службеној потреби; и за учитеља III класе г. *Младена Спасојевића*, учитеља вештина IV класе у истој школи;

Трећој Београдској гимназији: за учитеља језика IV класе г. д-ра *Васу Руварца*, учитеља језика исте класе у крагујевачкој гимназији, по молби; за учитеља вештина IV класе г. *Драгутину Инкиостри* декоративног сликара, испитаног кандидата; и за учитеља гимнастике V класе г. *Радивоја Русовића*, пређашњег учитеља гимнастике;

Зајечарској гимназији: за учитеља вештина III класе г. *Михаила Врбицу*, учитеља вештина IV класе у истој школи;

Брагујевачкој гимназији: за учитеља вештина II класе г. *Дра- Павловића* учитеља вештина III класе у II б. гимназији; и за учитеља гимнастике IV класе г. *Живана Маџаревића*, учитеља гимнастике V класе у истој школи;

Нишкој гимназији: за учитеља језика II класе г. *Димитрија Поповића*, учитеља језика III класе у истој школи, и за учитеља вештина V класе г. *Мишу Шоамовића*, свршеног ученика минхенске сликарске академије;

Ужичкој гимназији: за учитеља вештина IV класе г. *Ристу Петрушевића*, учитеља вештина V класе у истој школи;

Шабачкој Гимназији: за учитеља вештина IV класе г. *Ради- сава Зотовића*, учитеља вештина V класе у истој школи;

Неготинској гимназији: за учитеља вештина II класе г. *Радо- вана Калиновића*, учитеља вештина III класе у истој школи, и за привременог учитеља вештина V класе г. *Петра Илића*, свршеног ученика музичке школе;

Чачанској гимназији: за учитеља вештина II класе г. *Ђорђа Стојчевића*, учитеља вештина III класе у истој школи; и

Вишој Женској Школи и Женској Гимназији у Београду: за учитељицу музике V класе г-ђицу *Јелену Докићеву*, свршену уче- ницу музичке школе.

ВИШЕ ЖЕНСКЕ ШКОЛЕ, ЖЕНСКЕ ГИМНАЗИЈЕ И ЖЕНСКЕ
УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ

ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар просвете и црквених послова одлуком својом ПБр. 15661 од 26 септембра 1907 године поставио је:

у Вишој Женској Школи и Женској гимназији у Београду: за разредну учитељицу г-ђу *Иконију Симићку*, разредну учитељицу крагујевачке више женске школе, по молби;

за учитељицу женског рада са платом од 1500 динара на годину г-ђу *Зорку Несторовићку*, учитељицу рада у истој школи;

за учитељицу цртања и писања V класе с платом од 1200 ди- нара годишње г-ђу *Каролину Рогову*, учитељицу цртања и писања у истој школи;

за учитељицу женског рада V класе са годишњом платом од 1200 динара г-ђу *Милку Лешјанову*, испитану учитељицу жен. рада;

У Вишој Женској Школи у Брагујевцу: за разредну учите-љицу г-ђу *Зорку Дединчеву*, свршену ученицу фил. факултета;

за учитељицу цртања и писања г-ђу *Љубицу Филиновићеву*, учи-тељицу цртања и писања у Београд В. Ж. Школи, по молби;

У Вишој Женској Школи у Шапцу: за разредну учитељицу г-ђу *Божницу Јовановићеву*, свршену ученицу философског факултета;

У Женској Учитељској Школи у Брагујевцу: за хонорарног учитеља црквеног певања с хонораром од 6 динара од недељног часа г. *Илију Павловића*, ђакона крагујевачке цркве.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

Виша Женска Школа у Шапцу

Господин Министар просвете и црквених послова одлуком својом ПБр. 15662 од 26 септембра 1907 поставио је г-ђу *Емилију Кенигову*, класну учитељицу Више Женске Школе у Шапцу, да заступа управитеља исте школе до даље наредбе.

ЖЕНСКА УЧИТЕЉСКА ШКОЛА У БЕОГРАДУ

ПОСТАВЉЕЊА

Претписом господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 14343 од 7 септембра 1907 године постављен је по службеној потреби за учитеља цртања у Женској учитељској школи у Београду г. *Риста Вукановић*, учитељ Београдске Више Женске Школе.

Претписом господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 14341 од 7 септембра 1907 године постављен је за хонорарног вероучитеља Женске Учитељске Школе у Београду по службеној потреби г. *Михаило Милићевић*, хонорарни вероучите Београдске Више Женске Школе.

Претписом господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 14579 од 13 септембра 1907 године постављен је г. *Тоша Андрејевић*, учитељ музике у Женској Учитељској Школи у Београду, по службеној потреби за учитеља музике у III београдској гимназији.

Претписом господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 14341 од 7 септембра 1907 године постављен је по службеној потреби за учитеља вештина у Јагодинској гимназији г. *Милосав Марковић*, учитељ вештина Јагодинске Мушке Учитељске Школе.

Претписом господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 14767 од 15 септембра 1907 године постављен је за хонорарног вероучитеља у Лесковачкој гимназији г. *Стеван Комненовић*, намесник из Лесковца.

РАЗРЕШЕЊА

Одлуком господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 14769 од 10 септембра 1907 године разрешен је од дужности хонорарног вероучитеља у Смедеревској гимназији г. *Борђе Поповић*, свештеник.

Одлуком господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 14767 од 15 септембра 1907 године разрешен је од дужности хонорарног вероучитеља у Лесковачкој гимназији г. *Милун Стојадиновић*.

ЕТНОГРАФСКИ МУЗЕЈ

Одлуком господина Министра просвете и црквених послова ПБр. 15006 од 20 септембра 1907 године упућен је на рад у Етнографски Музеј г. д-р *Васа Руварац*, учитељ језика II београдске гимназије.

WWW.UNILIB.RS

ПОСТАВЉЕЊА УЧИТЕЉА И УЧИТЕЉИЦА НАРОДНИХ ШКОЛА

На основу чл. 37. закона о народним школама господин Министар просвете и црквених послова поставио је за наставнике и наставнице народних школа на упражњена места :

I.**У београдском округу :**

1. у *Бабама*: Милоша Стојановића, свршеног богослова.

II.**У ваљевском округу :**

1. у *Доцатњу*: Милана Глигоријевића, пређашњег учитеља ;
2. у *Осладићу*: Милоја Андрића, свршеног ученика VIII разреда гимназије ;
3. у *Рибници*: Душана Стојановића, испитаног учитеља ;
4. у *Пироману*: Душана Ђелмаша, испитаног учитеља.

III.**У врањском округу :**

1. у *Власини*: Костадина Јовановића, испитаног учитеља ;
2. у *Калми*: Лазара Ђирковића, испитаног учитеља ;
3. у *Моштаници*: Петра Ст. Јанковића, испитаног учитеља ;
4. у *Ратају*: Стану Красојевићеву, испитану учитељицу ;
5. у *Печењевцу*: Видосаву Красојевићеву, испитану учитељицу ;
6. у *Првонеку*: Василија Тотића, свршеног ђака VIII разреда гимназије ;
7. у *Црној Трави*: Милутина Здравковића, пређашњег учитеља.

IV.**У крагујевачком округу :**

1. у *Рогојевцу*: Живку Милутиновићеву, испитану учитељицу ;
2. у *Вукосавцима*: Живана Ивановића, испитаног учитеља.

V.**У крајинском округу :**

1. у *Вратни*: Николу А. Динића, испитаног учитеља ;
2. у *Малајници*: Милку Вујаклију, свршену учен. женске учитељске школе у Г. Карловцу с испитом и Миодрага Благојевића, испитаног учитеља ;
3. у *Вел. Каменици*: Петра Шундића, свршеног богослова ;
4. у *Костолу*: Божидара Милошевића, испитаног учитеља ;
5. у *Љубичевцу*: Петрију Драговићеву, испитану учитељицу и Светислава Жугића, свршеног учен. учитељске школе ;
6. у *Рткову*: Добринку Ђорђевићеву, испитану учитељицу ;

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

7. у *Сити*: Драгољуба Перовића, свршеног ученика учитељске школе и Јелену Калабићеву, испитану учитељицу;
8. у *Вел. Јасикови*: Даринку Шурдиловићеву и Даринку Лазичеву, испитане учитељице;
9. у *Лукама*: Босиљку Тасићеву и Даницу Савићеву, испитане учитељице;
10. у *Шаркамену*: Чедомира В. Ђирића, испитаног учитеља;
11. у *Смедовцу*: Михаила Заставниковића, пређашњег учитеља;
12. у *Тамничу*: Зорку Гавриловићеву, испитану учитељицу;
13. у *Дубочанима*: Сретена Ђорђевића, свршеног учен. VIII раз. гимназије;
14. у *Горњанима*: Десанку Милутиновићеву и Јулијану Добрескову, испитане учитељице и Милана Тадића, испитаног учитеља;
15. у *Корбову*: Софију Божићеву, испитану учитељицу;
16. у *Мирочу*: Војислава Поповића, испитаног учитеља;
17. у *Михајловцу*: Стојану Анђелковићеву, испитану учитељицу;
18. у *Мајдан-Пеку*: Стану Стојановићеву, испитану учитељицу;
19. у *Сиколу*: Милицу Бранковићеву, испитану учитељицу.

VI.

У крушевачком округу:

1. у *Кривој Реци*: Радомира Петровића, испитаног учитеља;
2. у *Угљареву*: Драгомира Гагића, свршеног учен. учитељ. школе.

VII.

У моравском округу:

1. у *Бељајки*: Николу Ђорђевића, свршеног матуранта;
2. у *Јеловцу*: Животу А. Протића, испитаног учитеља;
3. у *Исакову*: Станишу Коруповића, испитаног учитеља;
4. у *Риљцу*: Чедомира Бушетића, испитаног учитеља;
5. у *Течићу*: Чедомира Милановића, испитаног учитеља;
6. у *Бигреници*: Живку Поповићеву, испитану учитељицу;
7. у *Витежеву*: Олгу Протићеву, испитану учитељицу;
8. у *Тропоњу*: Даницу Ивковићеву, испитану учитељицу.

VIII.

У нишком округу:

1. у *Николинцима*: Тихомира Нешића, испитаног учитеља;
2. у *Вел. Крчмиру*: Владимира Даскаловића, испитаног учитеља;
3. у *Јагличју*: Богољуба Барбуловића, испитаног учитеља;
4. у *Ђелији*: Марка А. Миловановића, испитаног учитеља;
5. у *Грбавчу*: Добровоја Петровића, испитаног учитеља;
6. у *Гор. Барбешу*: Драгомира Милојевића, свршеног учен. учитељ. школе.

IX.

У пиротском округу:

1. у *Белој Води*: Михајла Јовановића, испитаног учитеља;
2. у *Богдановцу*: Димитрија Вучковића, испитаног учитеља;

3. у Камбелевцу: Животу Манојловића, свршеног матуранта;
 4. у Студени: Христифора Белића, испитаног учитеља;
 5. у Мирановцу: Боривоја Симоновића, испитаног учитеља;
 6. у Вел. Лукањи: Малеша Јаковљевића, правника;
 7. у Брлогу: Душана Арнаутовића, свршеног матуранта;
 8. у Јаловик Извору: Марију Несторовићеву, испитану учитељицу.

X.

У подринском округу:

1. у Гор. Трешњици: Милеву Милутиновићеву, испитану учитељицу;
 2. у Каменици: Софију Петровићеву, испитану учитељицу;
 3. у Каони: Живану Митровићеву, испитану учитељицу;
 4. у Ставама: Лепосаву Радвановићеву, испитану учитељицу;
 5. у Цветуљи: Павла Јелесића, сврш. учен. VIII. раз. гимназије;
 6. у Метковићу: Станка Лазаревића, испитаног учитеља;
 7. у Змињаку: Радмилу Кулићеву, испитану учитељицу;
 8. у Свилицуви: Марију Страхињевићеву, испитану учитељицу.

XI.

У пожаревачком округу:

1. у Вољуји: Персиду Петровићеву, испитану учитељицу;
 2. у Дубокој: Живка Лукића, свршеног матуранта, Радмилу Николићеву, Вукосаву Бренђанову и Бисенију Станковићеву, испитане учитељице;
 3. у Сени: Милију Ђурића, пређашњег учитеља;
 4. у Жорелу: Светолика Милатовића, сврш. учен. VIII разр. гимн. и Михаила Димитријевића, пређашњег учитеља;
 5. у Манастирици: Даницу Лешјанинову, испитану учитељицу и Михаила Јовановића, сврш. ђака VIII разр. гимназије;
 6. у Батовцу: Димитрија Бресјанца, испитаног учитеља;
 7. у Врбници: Михаила Ђукића, сврш. ученика VIII разреда гимназије;
 8. у Берању: Милана Томића, испитаног учитеља;
 9. у Дољашници: Данила Поповића, свршеног богослова;
 10. у Влаолу: Саву Пауновића, испитаног учитеља и Лепосаву Јанковићеву, испитану учитељицу;
 11. у Осаници: Ружицу Павловићеву, испитану учитељицу;
 12. у Породину: Даницу Вучковићеву, испитану учитељицу;
 13. у Орешковици: Светозара Стојановића, пређашњег учитеља.

XII.

У рудничком округу:

1. у Шиловају: Ђурђа Јовановића, свршеног богослова.
 2. у Остри: Михаила Поповића, пређашњег учитеља;
 3. у Вањанима: Љубицу Кадићеву, испитану учитељицу;
 4. у Прислонци: Роксандру Ковачевићеву, испитану учитељицу.

XIII.

У смедеревском округу

1. у *Церовцу*: Светомира Максимовића, пређашњег учитеља;
2. у *Дубоци*: Душана Симића, испитаног учитеља.

XIV.

У тимочком округу:

1. у *Белом Потоку*: Дамњанку Глишићку, пређашњу учитељицу;
2. у *Ошљану*: Живојина Михајловића, испитаног учитеља;
3. у *Ласову*: Светомира Живановића, испитаног учитеља;
4. у *Подгорцу*: Зорку Недићеву, испитану учитељицу;
5. у *Бачевици*: Јована Ракетића, испитаног учитеља;
6. у *Мариновицу*: Милицу Јанковићеву, испитану учитељицу;
7. у *Доњ. Белој Реци*: Стајку Мијалковићеву, испитану учитељицу;
8. у *Оскићу*: Десанку Јоксићеву, испитану учитељицу;

XV.

У топличком округу:

1. у *Блацу*: Милеву Васиљевићеву, испитану учитељицу;
2. у *Блажеву*: Милана Ристовића, испитаног учитеља;

XVI.

У ужичком округу:

1. у *Шљивовици*: Радмила Већића, испитаног учитеља;
2. у *Бачевцима*: Даринку Берићеву, испитану учитељицу;

XVII.

У чачанском округу:

1. у *Тијану*: Јездимира Милинковића, испитаног учитеља;
2. у *Ковиљу*: Петра С. Јокановића, испитаног учитеља;
3. у *Павлици*: Јована Ђ. Јовановића, испитаног учитеља;
4. у *Придворици*: Милицу Митровићеву, испитану учитељицу.

РАСПИСИ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА**Директору Гимназије**

Министарство Просвете и Црквених Послова неколико пута досад својим расписима скретало је пажњу управама средњих школа, да се води рачуна о писању ученика, пошто се стекло уверење, да је рукопис у ученика средњих школа из дана у дан све гори.

У прво време можда се и водило рачуна о овој школској и наставној потреби у смислу захтева и расписа министарских, али у прошлој школској години не види се, према штампаним извештајима,

да су у ма којој школи држани ванредни часови лепог писања ученицима старијих разреда (III—VIII), нити пак игде има и једне речи о горњој ствари.

Није потребно на овом месту објашњавати вредност лепог рукописа, али је у толико потребније озбиљно препоручити управи те школе и њезином наставном особљу, да о овоме воде што озбиљнија рачуна и да свим средствима настану, да се рукопис код појединих ученика, код којих је он ружан и нечитак, што пре поправи и дотера, У овом циљу поред наставника лепог писања много могу учинити нарочито они наставници, из чијих се предмета дају писмени задаци, јер они могу оцењујући садржину самог задатка, обратити пажњу и на рукопис, те дати потребна упутства о његову поправљању.

За постигнуће истакнуте сврхе стоје школи на расположењу и друга средства. Тако би за ученике старијих разреда, поред поука које им буду давали наставници за поправљање рукописа, ваљало одредити још недељно један или два часа за лепо писање по упутству и под надзором самог наставника лепог писања. Ови часови не би се морали држати за сваки разред понаособ, већ би се могле правити групе, а тим би се уштедело у времену, јер се броју часова за обавезне предмете не би додавао и велики број ових часова за вежбање у лепом писању. У нижим разредима требало би увек држати по зидовима приковане табле (прегледнице) за лепо писање, које је издала Државна Штампарија по одобрењу Министарства Просвете.

Из горњег излагања јасно је, шта се жели постићи овим расписом. Верујући, да и ви и сви наставници увиђате васпитни значај и потребу неговања лепог писања у средњим и стручним школама, ја вас позивам, да са свима наставницима најозбиљније на овоме poradите и о успеху ме известите.

ПБр. 14970

17 септембра 1907

Министар

просвете и црквених послова,

Анд. Николић, с. р.

Директорима средњих школа, Управитељима учитељских школа, Ректору Богословије Св. Саве

Расписима министарства просвете и црквених послова ПБр. 4485. од 5 марта 1898. године ПБр. 17689 од 25 новембра 1903. године и ПБр. 3702. од 15 фебруара 1905. године обраћена је пажња управи и те школе на гимнастичка вежбања наше школске омладине, и тражено је да се о томе води што озбиљнијег рачуна, имајући на уму да је ученицима потребно што више кретања како у друштву са друговима тако и са наставницима под њиховим вођењем и надзором.

Међутим, јасно је, да се до данас о овој доброј намери министарства често водило врло мало рачуна, о чем нарочито има доказа у штампаним извештајима о нашим средњим школама за школску 1906—7. годину, (види преглед у Просветном Гласнику, св. за месец јули 1907 г.), који показују да поједине школе, односно њихови наставници, у току једне целе школске године нису приредили са својим ученицима ни једнога излета у околину, а међутим зна се, да се на

тим излетима могу врло лако приредити и остварити разна вежбања за телесно развиће ученичко.

Истина у већини наших средњих школа нема стручних наставника за вештачку гимнастику, али та оскудица ни у ком случају не може оправдати нехатост наставника за извођење оне друге врсте вежбања, јер њу може приређивати и изводити са својим ученицима сваки наставник без икаква обзира на науку, коју предаје.

Имајући горње на уму, — а знајући при том, да је и у Вашој школи међу наставницима свакојако који резервни официр, чиме је створена могућност и за извођење вештачке гимнастике — препоручујем Вам да у споразуму са Професорским Саветом и школским лекаром поверене Вам школе учинити све да се гимнастици, и вештачкој и школској, поклони што већа пажња, како би наши ученици у школи поред научног образовања добили и физичко васпитање што им је тако потребно за њин потоњи развитак и живот.

Још једном препоручујући ову ствар нарочитој пажњи и бризи Вашој и целокупне колегије поверене Вам школе, позивам Вас, да ме што пре известите о свему, што будете на томе урадили.

ПБр. 14971

17. септембра 1907 год.

у Београду.

Министар
просвете и црквених послова

Анд. Николић, с. р.

НАУКА И НАСТАВА

НАУКА И ХИПОТЕЗЕ¹ У ПОГЛЕДУ НА ПРИРОДУ

Приказ Јов. Бадемлијића.

Научни проблем о *јединству природе*, остао је све до данас отворено питање, када већ опажамо трагове некаква самосвојног јединства у области позитивних наука. У томе нас најречитије утврђују новији успеси физичко-математичких наука, који ће, на сву прилику, уз ближе познавање радиоактивних елемената или деривата радиумове еманације, много убрзати и олакшати коначно решење тога значајног питања. Јер сви дојакошњи покушаји, чињени у томе погледу на подлози *механичкога* схватања природе, почели су у доцније време нагло губити свој *raison d'être* у науци и у њених становитијих преставника.

Стога мислимо, да ћемо учинити дужну услугу својима млађим друговима, колегама, ако у овоме часопису, ма и у најкраћем изводу, прикажемо погледе уважена француског физико-математичара Henri-a Poincaré-a, који је поменуто питање додирнуо у једном одломку својега најновијег дела: „*Science et hypothèses*.“ На то нас упућује уверење, да је овај француски научник и најпозванији, да изрече правилно мишљење о значају математичких закључака и теоријскоме значају математичке физике у погледу на јединство природе, и задовољи неминовни захтев у правилну схватању овога питања, које је дуго време скретало с права пута, попут непоузданих претпоставака чињених од преставника и сљедбеника механијске теорије.

У овом питању Poincaré се јако разликује од других научника још и тиме, што је, необично лаким излагањем и зналачким расправљањем, посве схватљив ширем кругу читалаца, служећи се уз то пробраним примерима и прегледним поређењима.

¹ *Science et hypothèses*, par Henri Poincaré, membre de L'Institut, Paris 1905. —

Његова објашњења у схватању науке и претпоставака, хипотеза, почивају на основима аритметике, основним појмовима геометрије, хипотезама и одредбама, дефиницијама, механике и укупне теоретичке физике, како у класичком облику тако и у најновијем развитку.

Главна тежина или значајност Poinsagé-ових научних истраживања у овој области науке, не пада толико на постигнуте резултате, колико на методе поступања у томе еминентно научну послу.

Стога он и напомиње у предговору, да је научна истина свакоме површну посматрачу — без поговора узвишена; да је научна логика непогрешна, ма да се научници овда или онда на томе путу преваре, али то се, вели, дешава само попут учињене оглушке о правила логике.

„Математичке истине изводе се из маленога броја евидентних задатака, помоћу читаве поворке или кланца поузданих закључака; они се не намећу само нама, него свуголикој природи. Она тако рећи окивају творца и допуштају му да чини избор између неколико односно узетих малобројних решења. Неколико огледа, експеримената, биће потад довољни, да бисмо могли држати, какав је избор он учинио. Из сваког огледа може се извести читав хрпа посљедности, попут поворке математичких дедукција, и на овај начин може нам сваки оглед предочити неки кутић васионска простора“.

Такво су схватање, вели Poinsagé, имали многи научници пре сто година, који су у својим сањаријама и маштама конструисали васионске светове и уз то се служили врло ограниченим материјалом који су могли поцрпсти из искуства.

Након дужег размишљања било је запажено, како је остављено пространо поље хипотезама; увидело се, да математичар не може бити без њих и да се огледач, експериментатор, још мање може њих отарасити. Да не бисмо насумце изрицали свој суд о хипотезама, морамо смотрено испитати њихову улогу у науци; потад ћемо се уверити, да су нам оне потребне и да су оправдане по њиховој садржини. Овим ближим познавањем хипотеза уверићемо се, да има више врста хипотеза, да се неке могу верификовати и, ако су већ једном утврђене експериментом, као такве постати плодним истинама; да нам друге могу бити корисне, не доводећи нас у недоумницу, дајући чврста наслона нашим мислима; напоследак, да има још и привидних хипотеза које се могу свести на дефиниције или преиначење сагласности и тврђења.

Ове последње хипотезе, вели Poinsagé, најобичније находимо у математици и њој сродним наукама.

До таква сазнавања можемо доћи само попут укупна сплета наука, полазећи од аритметике, па завршујући експерименталном физиком, ако ли не и самом хемијом

У механици долазимо до сличних закључака и отуда видимо, да начела ове науке, ма да се она непосредно наслања на експеримент, тако исто имају удела у погодбеном карактеру геометријских постулата. Довде триумфише номинализам, али то нам неће ништа сметати да ипак дођемо до правих физичких наука. Овде се мења престава; одмах наилазимо на неку другу врсту хипотеза и запажамо њихову свуколику плодност. Свакако да нам теорије изгледају паду склоне, и да нам историја науке утврђује — да су пролазне, привремене: али и поврх тога оне нису посве битисале, јер је од сваке по нешто преостало. Ово *нешто* морамо се потрудити да пронађемо, јер само то и ништа друго управо одговара истини.

Метод физичких наука заснован је на индукцији, која наговешћује понављање неке појаве, ако би се поновиле погодбе под којима се први пут јавила.

Напоследак Poinsaré нам износи, одкуда су потекле оне значајне идеје Fresnel-ове и Maxwell-ове, о којима је тако дуго вођен научни спор у корист позитивних наука.

А.

Хипотезе у физици.

І. Улога огледа и уопштавање. — Оглед је једини извор истине; само тачним огледањем, експериментисањем, можемо доћи до праве истине. Ова два становишта не могу се ничим порећи.

Али кад већ рекосмо, да је оглед све и сва, шта потад остаје делању математичке физике? Шта ће учинити и постићи експериментална физика уз тако помоћно средство, које нам се чини, не само замашно него и опасно?

Па и поред тога, ипак, видимо, да постоји математичка физика; она је учинила неоспорне услуге науци: у томе управо и лежи онај значајни факат, који, хтели не хтели, морамо објаснити.

Није довољно само чинити неко посматрање, него морамо своја посматрања свакад и искористити, и у томе их смеру уопштити. То је свакад чињено; јер уз то је, сећање на грешке из прошлости, учинило људе свакад присебнијим, — стога су чињена посматрања све више а уопштавања свакад мање.

Свако је столеће, више или мање, исмевало прошлост, осуђујући је у пренагљености и наивну у уопштавању својих посматрања. Тако је Декарт исмевао Јонце, као што се ми сада смејемо Декарту; бесумње, да ће се и наша деца или унуци нами смејати.

Али, не бисмо ли могли одмах поћи крајњем циљу? Зар то не би био згодан излаз, на коме бисмо могли избећи предочено ругање? Зар се не можемо задовољити посве нагим огледима, експериментима?

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Не, то је немогуће; то би толико исто значило, као кад бисмо порицали битни карактер саме науке. Научар треба да учини распоред у своме послу; наука постаје из факата, неоспорних чињеница, исто онако, као кад градимо кућу од цигаља и др. потребног градива; али гомилање факата, толико исто није наука, колико ако бисмо мислили, да је гомила цигаља или камења оно исто, што је и нека грађевина.

Стога посматрач треба да је пре свега, вичан предвиђању. Carlyle је негде у својим списима рекао: „Само је факат значајан“.

Знамо, да има добрих и лоших огледа, експеримената. Ови се последњи узалуд гомилају; кад бисмо стотину или хиљаду таквих огледа учинили, њих би ипак само један рад некога правог зналаца или мајстора, какав је нпр. био Pasteur, предао вечном заборава. Али Carlyle не беше тако схватио. Факат је факат; ђак је, рецимо, прочитао неки број на своме топломеру, на то му није било потребно неко велико знање; али и уз то, он је прочитао број и, кад је реч о факту, онда је и то тако исто нека фактична истина. Шта је, дакле, добар оглед, експеримент? Свакако мораће бити онај који нас упознаје нечему другом а не неком усамљеном, изолованом факту; такав, дакле, који нас упућује на неко предвиђање, тј. који нам допушта уопштавање.

Из овога, дакле излази, да је без уопштавања немогуће предвиђање. Оне исте погодбе, под којима у некој прилици оперишемо или ма шта послујемо, неће се никад истаћи понова у једно време и у оном истом поретку. Посматрани факат неће се, дакле, подруг одиграти; само је једно, што бисмо могли утврдо одржати, — да се под аналогним погодбама може појавити и неки аналози, слични факат. Да бисмо, пак, нешто предвидели, морамо се, у најмању руку, послужити аналогојом а то ће рећи опет: уопштавати.

У томе поступку и уз највећу опрезност, ипак, морамо нечим допуњавати, интерполирати; оглед нам пружа само неки одређени број усамљених, изолованих тачака, — њих морамо свакако повезати неком непрекидном повлаком, линијом и тако ћемо доћи до правога, истинитог уопштавања. Али у томе поступку могли бисмо отићи и даље; она крива повлака коју бисмо потад повукли, пролази по средини између посматраних тачака а тако исто и поред њих; не пролази, дакле, кроз саме те тачке. Према овакој погодбеној прилици, не бисмо се смели ограничити само на то, што би експеримент уопштили, него бисмо га морали и да исправимо; и физичар који би пропустио то да учини, који би се, дакле, задовољио посве нагим фактима, — био би управо присиљен, да изусти по све чудновате законе.

Сами, дакле, наги факти — не могу нас задовољити; стога нам је неоспорно потребна нека сређена или, још пре, организована наука.

Често пута чињене су и такве преставке, да треба експериментисати без предубеђења, тј. унапред утврђена мишљења. То није могуће; потад би сваки оглед, не само био узалудан, без резултата, него бисмо, врло лако, могли доћи и до таква неосновног уверења, — да га не можемо ни извршити. У томе поступку сваки се руководи својим субјективним погледом на свет, од којег се не може тако лако да ослободи. Морамо се нпр. служити говором, међутим сви знамо, да је наш говор прожет самим предубеђењима, и није друкше. То су управо она незнана или нехотна предубеђења, која су много пута опаснија од свију других.

Утврђујемо ли, дакле, да зло само погоршавамо, кад пропуштамо друга предубеђења уз потпуно сазнавање? То не мислимо; пре бисмо рекли, да ће се она у такоме случају одржати у равнотежи, да једно на друго утичу као против-отрови; та ће се предубеђења уопште косити једно с другим; доћи ће у оштру међусобицу, и потад ће нас нагнати, да посматрамо предмете с више разних тачака. То је довољно, да нас учини слободним, објективним.

Након свакога посматраног факта можемо уопштавањем предвидети велики број других факата или чињеница; само не смемо уз то губити из вида, да је управо први факат истинит, а да су сви други само вероватни. Али, ма како да смо привидно утврдили неку претпоставку, хипотезу, ипак, нисмо никад апсолутно сигурни, да ћемо је и експериментом утврдити, кад бисмо предузели испитивање у томе смеру. Али, често пута, вероватност је тако велика, да ћемо можемо бити задовољни у пракси. Боље је, дакле, нешто претпоставити и без апсолутне вероватности, него, што рекли, узалуд по магли лутати, лаћати се огледања без ма какве претпоставке.

Стога, дакле, не треба никад испуштати из руку неко истраживање или испитивање, само ако нам је за то дата zgodna прилика.

Али и то стоји, да је сваки експеримент дуготрајан, и прилично потешак; научни су радови многоврсни и многобројни а, уз то, и број факата које бисмо имали унапред да одредимо — необично је велики: сразмерно тој количци свакад ће бити незнатно мањи број непосредних испитивања, која бисмо могли предузети.

И оно, што бисмо на томе путу могли у најмању руку непосредно постићи, морамо за се искористити; стога, сваки оглед мора бити тако удешен, да нам унапред допушта претпоставку највећег броја факата, с највећом мером или ступњем вероватности. Тај се задатак састоји или огледа, тако рећи, у томе, да снага коришћења наше научне машине буде што јаче увећана.

Нека нам читалац допусти, да на овоме месту поредимо науку с неком књижицом која се непрекидно богати новим књигама и списима; рецимо да њен књижничар, ко, при Богу, наш државни

Библиотекар, располаже оскудним средствима, управо зломрачи у кувини књига.

Експериментална физика управо је, ни узми ни остави, у улози таква књижничара: њој је поверено докупљивање; само она, дакле, може да учини књижницу богатом.

У погледу на математичку физику, могли бисмо рећи у овоме примеру, да је њој поверен посао, да изради и уреди каталог књижнице. Ако је тај каталог зналачки израђен, књижница уз то неће бити богатија; али он је потребан читаоцима, посетиоцима ове књижнице, који би се свакако користили њеним богатством.

Како, пак, такав каталог може да скрене књижничареву пажњу на недостатке збирке којом рукује, он га тиме уједно упућује, да чини правилно схваћену употребу од својих средстава која су на то намењена; и то је много већег значаја, управо пресудније у богаћењу књижнице, но што су у ствари она недовољна средства.

Таква је од прилике улога математичке физике; она мора упућивати уопштавање у томе правцу, да оно, као што напред рекосмо, увећа снагу коришћења науке. С каквим ће средствима она то постићи и како ће моћи постићи без штете, — морамо се тим питањем изближе забавити. То ћемо, пак, моћи најлакше и најправилније схватити, ако погледамо на *јединство природе*.

II. Јединство природе. — У овоме питању, пре свега, морамо имати на уму, да свако уопштавање представља, до неког извесног ступња, јединство и једностручност природе. У погледу на јединство не постоји никаква тешкоћа схватања. Ако се различни делови васионе не односе један ка другом као органи једног истог тела, онда они не би могли утицати један на другог, не би се могли узajамно познавати, и, нарочито ми, познавали бисмо само један такав орган. Стога не треба даље да распитујемо, да ли је природа једностручна, једноставна, него само, како је то јединство у њој утаноачено.

У погледу на објашњење и схватање ове друге тачке, одмах морамо признати, да с тим не иде тако лако. Не можемо поуздано рећи, да је природа и једноставна. Ако бисмо усвојили да је одиста таква, можемо ли безопасно поћи тим путем и објашњивати?

Беше, али и прође то време, кад је Mariotte-ву закону била признавана простост, као разлог на тачност тога закона, кад је и сâм Fresnel, пошто се беше једном приликом објаснио са Laplace-ом, прегао, да ово питање објасни а да уз то сувише не повреди дотле владајући поглед на њ.

Данас су се у томе већ изменила мишљења; па ипак има и таквих мислилаца који не верују, да природни закони морају бити прости, ма да су принуђени, да, такорс, у то верују. Они се не могу

www.посве отргнути од те нужности, те логичне потребитости а да свако уопштаваће, па према томе и сваку науку, одбаце као немогућу.

УНИВЕРЗИТЕТСКА ВИБЛИОТЕКА
Схватљиво је, да се сваки факат, ма какав био, може уопштити на бескрајно многе врсте, и у томе може бити реч о избору; али избор може бити изведен или учињен само попут разматрања нечега простог, једностручног. Узмимо у пример најобичнији случај — интерполацију, уметаће. Тачке, које наша посматрања престављају, спајамо, везујемо неком непрекидном, по могућности што уједначенијом, повлаком. Зашто у тој прилици избегавамо оштре рогљеве и одвећ учестана скретања? Зашто не пустимо ову криву повлаку, курву, да произвољно опише цик-цак повлаке? То не чинимо стога, јер унапред знамо, или бар тако мислимо, да одређени закон не може бити тако компликован, да бисмо могли оправдати такав поступак.

Маса планете Јупитера може се израчунати или из кретања његових пратилаца, трабанта или из сметња које чине на томе путу веће или мање планете. Кад бисмо узели средњи број из резултата ових трију метода срачунавања, нашли бисмо три врло приближна, али ипак различна броја. Овај резултат могао би се објаснити уз претпоставку, да у та три случаја није један исти коефицијент силе тежине; према томе би и наша посматрања била много тачније извршена. Па зашто онда одбацујемо ову интерпретацију, ово објашњење? Не чинимо стога, што је оно непоуздано, него више зато, што је без потребе компликовано. Узећемо га само у оном случају, кад нас оно на то принуди, а оно нас до сад још није нагнало на такав поступак.

Судећи по свему, што смо доведе поменули по овоме питању, можемо рећи, да се скоро сваки закон може узети као прост, док се о њему не утврди противно мишљење.

Та навика постиче физичаре из оних разлога, што смо их раније објаснили; али чиме се управо може правдати таква навика у погледу на она открића, која нам свакога дана наочно показују нове, свакад обилатије и свакад усложеније појединости? Како ћемо њих сложити с тим истим осећањем о јединству, једностручности природе? Јер ако све зависи једно од другог, онда ни они односи или погодбе, у којима имају удела тако многи објекти, — не могу бити просте природе.

Попут изучавања историје науке, истичу се две појаве, за које могли бисмо рећи, да се међусобно косе — да су противне једна другој: начас се простота скрива испод компликованих, умногостручених појава, начас се, напротив, простота истиче на видик и баца у засенак необично умногостручене истините појаве.

На овоме месту zgodно нам дође да се упитамо: Може ли бити шта компликованије од поменутих кретања планета а има ли шта простије од Newton-ова закона? По речима Fresnel-а, овде се природа

руга нашим аналитичким тешкоћама, она само примењује проста средства и попут њихова спајања ствара неку, непознату нам, необично заплетену недоумицу. У овом је случају простота скривена и ми је морамо понајпре открити.

Противних примера има у изобиљу. Тако нпр. у кинетичкој теорији гасова, по науку најзначајнији су они молекули, којима је својствена највећа брзина, чији су путеви поремећени непрекидним ударима, који показују необичан изглед и који, у погледу на простор, продиру у све правце. И у резултату овога посматрања не видимо ништа друго, до прост Mariotte-ов закон. Сваки факат засебно узет био је компликован; закон великих бројева¹ просечно је успоставио или управо препородио је простоту. Овде је простота само привидна, и груба неспретност или неподобност нашега ума, помета нас управо — да запазимо такву компликованост.

Многе су појаве потчињене једноме закону — закону пропорције, размера. Откуда то потиче? Бесумње зар стога, што у тим појавама има нечега, што је врло малено. По томе, дакле, и прост закон искуства или знања није ништа друго, до једно преношење или примењивање онога општег аналитичког правила, по коме бескрајно мало прираштање неке функције, бива пропорционално бескрајно малом прираштању вариабла. Па како ово прираштање није у истини бескрајно мало, него само врло мало, онда је и закон пропорције само приближан а, према томе, простота само привидна. Ово се односи и на правило суперпозиције малих кретања, чија је примена тако плодна и која чини основицу новије оптике.²

Па шта бисмо потад могли рећи о Newton-ову закону на посе? Може бити да је и његова тако дуго скривана простота — само привидна. Ко би знао, да ли и он не потиче из ма каква компликована механизма, из масе или садржине ма какве fine, неправилно кренуте материје и да ли није постао прост само попут игре средњих вредности и великих бројева? У свакоме случају мало је потешко избећи претпоставку, да истинити или утврђени закон садржи и допунске делове, који би могли бити запажени за мања одстојања. Ако се ови удаљенији делови или чланови према првome члану (а то би одговарало Newton-ову закону) буду напустили у астрономији, онда би то било само у посљедици оне огромне величине козмичких удаљености.³

¹ У овој је теорији примењен „Закон великих бројева“, као и у рачуну вероватноће.

² Не само у оптици, него и у целој математичкој физици, непрекидно се примењује начело суперпозиције, као што је случај у таласању, вибрисању светлећег етара, рашчлановању беле светлости у оделите боје спектра или код подвајања звукова у основни и њему најближи горњи звук итд.

³ Одиста, већ су неки истакнутији научници и покушали били, да објасне гравитирање ударцима неке fine, неједнако распрострањене материје у васпони, које се може видети из публикација: Lesage-вих, Isenkrahe-вих и Maxwells-ових. —

Кад нам испитивачки прибори и инструменти буду савршенији и изоштренији, бесумње ћемо dospети, да откријемо проста испод компликованих а потада компликована испод простих и, напоследак, сличним поретком поступања на таквом истраживању, не можемо унапред предвидети — чиме ће се завршити тај недогледни ланац.

На томе путу мораће се свакако негде застати и, да се не би наука онемогућила, тј. да се не повреде или окрње њене битне основе, — мораће се застати управо онда, кад се буде нашла простота. То је управо једини критериум или терен, на коме можемо засновати грађевину наших уопштавања. Али да ли ће овај терен бити довољно чврст и солидан, ако та простота буде само привидна? То ћемо морати још да испитамо.

Да бисмо то поуздано знали, треба најпре да видимо, какву улогу има веровање у простоту у нашем уопштавању. Напред смо верификовали један прост закон уз прилично велики број оделитих случајева; не можемо никако допустити, да је тако и толико пута поновљено тврђење само случај неке среће, па отуда и закључујемо, да закон, уопште узет, — мора бити истинит,

Kepler напомиње, да се сва она места, што их је посматрао Tycho de Brahe на некој планети, налазе на једној истој елипси. Он никако и не долази на ту мисао, да је Tycho, услед неког изузетног случаја, свакад посматрао небо само у ономе тренутку, у коме је прави пут планете имао да пресече ту елипсу.

Шта нам је потада згодније да усвојимо, да ли простота одговара истини или она открива неку компликовану, умногостручену истину? Хоћемо ли, дакле, дати признање утицају великих бројева, који уједначају индивидуалне разлике или ћемо бити захвални оним величинама односно малености извесних величина које допуштају, да се извесни чланови напусте, па и поред тога, не можемо их, ни у коме случају, подвести случају. Та простота, без погледа на то, да ли је, дакле, истинита или привидна, никад није без узрока. По томе дакле, свакад се можемо само на једно одлучити, и ако је неки прост закон посматран у разним оделитим приликама, инак ћемо моћи с правом претпоставити, да ће он и у аналогним случајевима остати и даље истинит. Кад бисмо овај закључак одбацили, значило би да признајемо — да нема места улози случаја.

Међутим, инак, постоји пека разлика. Ако би простота била истинита и проицавија, онда ће се она противити увећаној тачности наших мерила, справа за мерење; ако, дакле, верујемо, да је природа до дна проста, онда морамо градити закључак из неке приближне простоте на неку строго узету простоту. Тако је чињено и пређе у овој науци; но ми данас немамо више права, да то исто чинимо.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.onlib.rs

Све што бисмо могли по томе рећи, то је: да је нпр, простота Керплер-ова закона само привидна. То ништа не смета, да се он може примењивати готово на све аналоге системе Сунчева система, али то не допушта, да су оне, строго узете, посве тачне.

За овим Poinsaré упознаје нас са улогом хипотеза у науци, и идентификујући ову са уопштавањем, истиче њену улогу и њену релативну значајност у научном схватању.

III. Улога хипотезе. — Свако је уопштавање — хипотеза; хипотеза, дакле, мора имати неку неоспорну улогу, која јој шта више није никад ни порицана. Али она мора свакад, што пре и у колико је могуће чешће, бити подвргнута верификовању; по себи се разуме, морамо је, без другог размишљања или позадног мишљења, одбацити, ако не могне издржати то испитивање. Тако се одиста њоме и поступа, али понекад нам је досадно да ово морамо чинити.

Такво досадно расположење није опет свакад оправдано. Физичар, који је одлучио, да се строго држи неке своје хипотезе, биће напротив задовољан, јер у томе наводи непредвиђену прилику за неко откриће, проналазак. Свакако унапред ћемо веровати, да није лако-мислено прихватио своју хипотезу, и да се стално држи само последњих познатих чињеница, фактора, који могу зар нешто утицати на посматрању појаву. Ако верификовање није могуће, онда то потиче отуда, да претстоји ма шта неишчекивано, необично; мора се, дакле, открити нешто непознато и ново.

Је ли сад та, тако прерађена, хипотеза бесплодна? Са мало скрупула могли бисмо рећи, да је она учинила науци више услуге од неке праве хипотезе; она није само пружила прилику одаучним огледима, експериментима, него је шта више допринела, да се такав оглед случајно изврши, и да се из тога не изведу никакви закључци, кад не би било места таквој хипотези; у томе се поступку не би могло видети ништа необично, само би се, не изводећи отуда закључке, утврдио један факат више.

На овоме месту Poinsaré истиче врло духовито и значајно питање: Под каквим је погодбама потад без оштете употреба хипотезе? С разлогом на неоспорно правило, није довољно да је само потчинио огледу, експерименту, јер и без тога има опасних хипотеза; такве су понајпре и управо оне, које се чине прећутно и незнано. Зато, што се таквим хипотезама служимо незнано, ми смо управо и неспособни, да их одбацимо. У томе одређивању може нам учинити неку услугу математичка физика. Попут тачности која је њој својствена, она нас нагони, да све хипотезе формулишемо, које бисмо хтели незнано да употребимо без математике.

Уз то морамо нагласити, да је од необична значаја, кад хипотезе не разграђавамо прекомерно и ако их оделито наредно излажемо.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.unilj.rs

Ако успоставимо неку теорију, која је била заснована на разноврсним хипотезама, онда се истиче питање: која ће наша премиса потад морати бити неминовно измењена, ако експеримент такву теорију обори? То не можемо унапред знати. И напротив, ако експеримент пође за руком, дакле, успе, хоћемо ли потад помишљати, да су нам тиме уједанпут верификоване све хипотезе? Другим речима, хоћемо ли веровати, да се само једном једначином могу одредити више непознатих чинилаца?

Овим објашњењем Poinsagé врло схватљиво утврђује и сам поступак верификовања, и стога најодлучније препоручује: да морамо бити врло обазриви у строгом разликовању појединих врста хипотеза. Има их, вели, пре свега таквих које су посве природне, и којих се једва можемо отргнути. Често пута врло је тешко не претпоставити: да се утицај врло удаљених тела може посве пренебрегнути, да су мала кретања потчињена некоме линеарном закону, да је дејство трајања управо функција, посао његових узрока. То исто вреди и о оним погодбама, што нам их прописује симетрија. Све ове хипотезе преставаљају, тако рећи, заједничку основицу свију теорија математичке физике. Оне би биле по реду посљедње, које бисмо могли напустити.

Но има и друга категорија хипотеза, коју бисмо могли назвати индиферентним. У већини питања, аналитичар ће, у почетку својих рачунања, или претпоставити, да је материја једноставна, или да је састављена из атома. Он би то могао учинити и обратно, и његови резултати не би се уз то преиначили; само би се више помучио, да до њих дође, и то би било све. Ако, дакле, експеримент утврди његове крајње закључке, хоће ли он потад веровати, да је, нпр. утврдио истинито постојање атома у материји?

У оптичкој теорији имају се у виду два вектора,¹ од којих се један узима као брзина а други као коцка. И то је индиферентна хипотеза, јер се и попут ње долази до оних истих крајњих закључака, као и кад бисмо обратно узели. Успех експеримента не може, дакле, утврдити, да је први вектор одиста брзина; он само утврђује — да је неки вектор; то је управо једна хипотеза, која је одиста увршћена у претпоставке. Да бисмо, пак, вектору могли дати конкретан значај, нашога нас и упућује слабост или неподобност нашега ума, морамо га схватити, или као да је нека брзина или да је нека коцка; тако исто, према потреби, обележићемо га писменом, са x . или у; али ма какав резултат отуда добили, ипак се неће утврдити,

¹ Овај је назив дат некој геометриској величини, за чије је потпуно одређење потребан неки број и неки правац. Према томе вектором се назива свака величина, која се може раздвојити у три компоненте. —

www.unilib.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

хоћемо ли бити у праву или не, ако га будемо сматрали као брзину; па ни потад, кад би нам могло то тврдити, да смо били у праву или не, да га назовемо x , а не y .

Ове индиферентне хипотезе нису никад опасне, нарочито уз претпоставку, да нам се њихов карактер или особине не учине непознати. Оне могу бити корисне, било као помоћна средства у рачунању, или да, уз конкретне претставке, потпомогну наше разумевање, — да њима управо згодније фиксирамо идеје. Стога, дакле, нема никаква основа — да те хипотезе одбацимо.

Хипотезе треће категорије су истинита уопштавања. Оне су на име такве, да могу бити искуством утврђене или обеснажене. Било да смо их усвојили попут верификовања или одбацили, оне ће у оба случаја бити плодне, али само с разлогом на ону раније учињену напомену — ако нису одвећ умногостручене.

У закључку овога одломка, који, као што смо напред видели, говори о хипотезама у физици, Poinsaré баца необично ориџиналне погледе на право порекло математичке физике, који су од великога научног значаја за теорије модерне физике.

IV. Порекло математичке физике. — Полазећи корак унапред морамо изближе разматрати погодбе, под којима се могао извршити развитак математичке физике. У први поглед увиђамо, да су настојања научара ове области била свакад управљана, да непосредно искуством усвојену сложену појаву рашчлане у неки врло велики број простих, елементарних појава.

То се постизава, вели Poinsaré, на три различа начина; по-најпре *у времену*. Место да се обухвати поступно развијање неке појаве у њеној целини, обично се чини покушај, да се веже сваки тренутак времена с оним, што је непосредно претходило: узима се, дакле, да садашње стање света, васионе, зависи само од најближе прошлости и да није никако, управо рећи, упливисано сећањем на неку *много* удаљенију прошлост. У место да непосредно разматрамо и изучавамо сву хрпу појава, могли бисмо се помоћу те поставке ограничити на исписивање „диференцијалне једначине појаве“; у таквом случају заменићемо Kepler-ов закон Newton-овим законом.

На томе се заснива покушај рашчланавања појаве у *простору*. Искуство нам пружа на то неку замршену укупност факата, који се одигравају у некоме прегледном простору одређене распространости; стога морамо најпре покушати, да елементарну појаву одатле одвојимо, која је унаточ томе локализована на некоме врло ограниченом делу простора.

На то објашњење узећемо неколико примера, који ће учинити разговетнијим наше погледе и ред мисли. Кад бисмо се одлучили да проучавамо делање топлоте, у њеном укупном саставу, у некоме телу

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.0111.rs

које се почело хладити, — не бисмо могли то никако постићи. Све ће бити простије а према томе и лакше, ако помислимо, да једна тачка чврстога тела не може непосредно предати топлоту неком удаљеном телу; она ће непосредно предати само оној најближе лежећој тачки, и тако ће се струја топлоте преносити с тачке на тачку, док не доспе до другог дела чврстога тела. У овом је примеру елементарна појава размена топлоте између две додирне тачке; ова је размена посве локализована и односно узета — проста, ако бисмо узели, као што је и по све природно, да она није изазвана топлотом оних молекула, који су један од другог одвећ удаљени.¹

Узмимо потад други пример. Кад бисмо, рецимо, угибали неки прут, он би након подужега угибања добио врло компликован облик, чије би непосредно ближе познавање било немогуће; али ту тешкоћу могли бисмо ипак савладати, ако смо уз то запазили, да је његово угибање само резултанта деформисања ситних, мајушних елемената тога истога прута и да деформисање свакога таквог елемента зависи само од оних сила, које непосредно на њих утичу а никако не од оних који утичу на друге елементе.²

У свима овим примерима, које бисмо, без по муке, могли изређати у читавој серији, полазимо с гледишта, да не постоји некакав удаљени утицај, у најмању меру бар не такав, који би долазио са великог одстојања. То је управо хипотеза за поменути случај; но она није свакад исправна, у томе нас утврђује закон привлачне силе; стога такву хипотезу морамо подврћи прегледу, верификацији; ако се потад могне и само приближно утврдити, онда је она већ драгоцен, јер нам допушта, да се, бар помоћу сукцесивних, наредно долазећих приближности служимо математичком физиком.

Кад пак поменута хипотеза не могне да издржи строги преглед, морамо се потад послужити нечим другим налик на то, јер има и других срестава која нас могу довести до истраживања елементарних појава. Кад нпр. више тела уђу једновремено у акцију, може се десити, да њихове акције, дејства, не зависе једна од друге и да се

¹ Ако је u температура некога тела у тачки x, y, z , у времену t , онда је u функција четири неједнаке (Variable) x, y, z, t , које се могу подвести парцијелној диференцијалној једначини другог реда (у којој a обележава константу проношења топлоте тела) и одређује диференциалном једначином, кад се узме: 1.) да је одвајање топлоте у унутрашњости тела у почетном времену $t = t^0$, 2.) зависност температуре од времена на површини тела или кад се зна закон, по коме се дешава ток топлоте на површини тела. Теорију „проношења топлоте“, тј. теорију утаничених парцијалних диференциалних једначина, најпре је развио Fourier (1808) и доцније (1822) још опширније разрадио у своме значајном делу: „Théorie analytique de la chaleur“, која је значајна не само за теорију топлоте него и за развитак анализе.

² Види Н. Poincaré, Leçons sur la théorie de l'élasticité, Paris 1892. —

као таква просто узимају укупно, сабирају, ма то било као у вектора као у скаларе-а.¹ У овом је случају, дакле, елементарна појава дејство неког изолованог тела. У другој прилици имамо посла с малим кретањима или да речемо уопште — с малим променама, које су потчињене добро познату закону суперпозиције. Посматрано кретање рашчланиће се потад у проста кретања, нпр. звук у његове хармоничке компоненте и бела светлост у њене једнобојне компоненте.

На овоме месту оправдано се истиче питање: С каквим средствима можемо управо изнаћи или открити елементарну појаву, када већ знамо, у ком је правцу можемо посигурно тражити?

Да бисмо предвидели резултат тога сазнавања или, шта више, да бисмо бар у толико предвидели, колико ће нам бити корисно, често пута и није потребно, да улазимо у цео механизам дотичне појаве; за тај посао довољан је закон великих бројева. У овоме случају узећемо понова пример о пренашању топлоте. Знамо, да сваки молекул предаје топлоту попут зрачења свакоме оближњем молекулу; по ком се закону то врши — не морамо разбирати и знати; ако ма шта у томе погледу претпоставимо, то би била само нека индиферентна хипотеза и, према томе, нешто без вредности и што не вреди верификовања. У самој пак ствари, ако се увек рачуна само с просечним, средњим вредностима и ако се уопште претпоставља, да је окружавајућа средина симетричка, онда се све неједнакости уједначају, па ма какву хипотезу да смо истакли — резултат би свакад био један исти.

С таквом истом погодбеном приликом, вели Poincaré, сретамо се и у теорији еластичности, као и оној — капиларности; и тамо видимо, да се оближњи физички молекули привлаче и одбијају; ни у томе поступку не морамо знати, по ком се закону то врши, — довољно је ако знамо, да је то привлачење или одбијање приметно само на малим одстојањима, да је у тој акцији, у томе послу ангажован необично велики број молекула, и још уз то, да је медиум био симетричан; потад ћемо све друго оставити поступку закона великих бројева.

Но и овде се простота елементарне појаве скрива под плаштом компликованости посматранога крајњег закључка; али је та простота била од своје стране само привидна и скривала је у себи врло компликован механизам.

¹ Вектор се може одредити величином и правцем; сабирање вектора врши се као и састављање или спајање сила, брзина итн. Скалар је пак противно вектору неки чист (реални, позитивни или негативни) број „јер он може свакад да се изнађе и да се у извесноме смислу контролише попут поређења простора или растојања на једној истој скали (или осовини).“ Јер је разлика између два једнако управљена вектора равна неком таквом броју. —

www.svaka.com

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Да бисмо могли поуздано доћи до познавања елементарне појаве, свакако је најбоље средство експериментат. Уз експериментаторску вештину и опробаност морамо расправити и размрсити онај замршени чвор, који је природа пружила нашем испитивању и посматрању и тек у тако рашчлањеном и пречишћеном стању марљиво и методски проучавати њене поједине елементе или делове; тако бисмо нпр. поларизатором раставили белу природну светлост помоћу призме у једнобојне зраке светлости и у поларишуће зраке светлости.

Али, назло, то не само што није свакад могуће извршити него није ни свакад довољно, — потребно је понекад, да ум претиче искуство. У овој прилици послужићемо се једним примером, за који вели Poinsaré, да му zgodно долази на овоме месту.

Кад бисмо хтели да рашчланимо белу светлост, могли би уз то да изолујемо неки мали део спектра, али ма како да би он био мален, ипак би сачувао или одржао неку одређену ширину. Тако исто дају нам природни, тако названи *једнобојни*, зраци светлости неку врло узану линију, која се ипак не може сматрати као бескрајно узана. Могли бисмо зар претпоставити, да се понут прекорачења извесне међе, може најзад доћи дотле, да познамо особину некога, строго узетог, једнобојног зрака светлости; ако бисмо особине тога природног зрака светлости испитивали експерименталним путем и у тој прилици увек оперисали са што ужим линијама спектра.

Али ни то не би било тачно. Претпоставимо, да два зрака светлости потичу из једног истог извора, да смо их унапред поларисали у две насрамне правоугаоне равни, да смо их, потад, пренели на ове исте поларизационе равни и, напоследак, да је учињен покушај њихову интерферисању. Кад би светлост била *строго* једнобојна, она би се свакоко интерферисала; али са нашим приближно једнобојним зрацима светлости, није могуће постићи никакво интерферисање, па ма како да је узана линија. Да бисмо могли ово постићи, та линија морала би бити више милиуна пута тања, но што је досад позната најужа линија те врсте.

У овоме случају могао би нас преварити прелаз преко одређене међе; ум би морао да се излеће пред експериментом, и он је, збиља, то са успехом учинио, јер је уз то био руковођен осећајем или маштом — за простотом, једностручношћу.

Познавање елементарне појаве, вели Poinsaré, допушта нам, да одређени проблем изразимо једначином; да, попут комбинације отуда изведемо компликована факта која су пристуначна посматрању и верификовању. Тај поступак назван је *интегрисањем*, и њим се баве математичари.

Неко би зар, на овоме месту, могао учинити питање: зашто уопштавање у физичкој науци тако радо узима математички облик? Сад је узрок томе лако запажљив; то не бива само зато, што се морају изразити бројни закони, него управо стога, што су посматране појаве произашле из суперпозиције некога већег броја елементарних појава, *које су све једна другој сличне*; услед тога се, посве природно и уносе диференцијалне једначине.

У даљем излагању, Poinsoté вели, какг није довољно, да свака елементарна појава буде потчињена простим законима, него и да све оне које смо комбиновали, морају уз то бити потчињене једном истом закону. Јер само у такоме случају може бити корисно истицање математике: у самој ствари математика нас и учи, да слично сличним комбинујемо. Њен је управо циљ, да погоди, одгонета резултат неке комбинације, да уз то ову исту комбинацију не узима парчетарски у поступак. Ако једну исту операцију понављамо више пута, она ће нам допустити да то понављање напустимо, чинећи нам могућим да унапред сазнамо резултат попут неке врсте индукције.

Овде, вели, морамо напоменути, да се на овоме пољу пословања уопште, можемо уздићи само помоћу математичке индукције, јер нас само она може научити и упутити нечему новом. Без сарадње или помоћи те индукције, која је у извесну смислу различна од физичке индукције, али је исто толико плодна као и она, — конструкција не би била кадра да створи неку науку.

У закључку напоменућемо и то, да је математичка индукција само тада могућа, кад се једна иста операција, рачунска радња, може поновити до у бесконачност.

У томе смеру морају и све те радње бити међусобно сличне; у противном, пак, случају морали бисмо се свакако задовољити тиме, да их у самој ствари узмемо понова сваку на посе; но у томе случају — математика би била излишна.

По мишљењу Poinsoté-ову математичка физика могла је, дакле, постати: услед приближно израженога хомогенитета, до кога су дошли физичари изучавањем материје.

У природним наукама налазе се ове погодбе: хомогеност, релативна независност од удаљених тела, простота или једностручност елементарних појава; стога су преставници описних природних наука принуђени, да се лађају других врста или начина уопштавања.

Одиста, ко се само темељније бавио природним наукама и природном историјом, моћи ће лако да схвати предње значајне погледе на науку, које нам Poinsoté тако прегледно и тако убедљиво представља у своме спису. Та нас околност још живље постиче, да не застанемо само на овоме одломку, у коме је у главном била реч о

природи а посебно о *хипотезама у физици*, него и да познамо читаоце и са другим значајним одломком Његова списа, у коме он излаже своје духовите и строго научне погледе на *теорије модерне физике*, њихов необично велики значај и савремено стање науке.

(Свршиће се)

УТИЦАЈ ЛЕКТИРЕ НА ВАСПИТАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ ЧУВЕНИХ ПИСАЦА¹

— Ив. Теоктистов. —

С руског превела Јосара Цветковићева

I

Сваки критичар, бавећи се питањем о децјој лектури хвата се тога предмета са унапред узетом мишљу. Према томе један доказује да је читање детету некорисно, чак и штетно, деца треба да уче, и да читање у младим годинама ствара само резонере, брбљавце итд. Други, напротив, доказује да је читање деци врло потребно, да се она под утицајем читања развијају и налазе у њему основе идеала, који их после издижу изнад обична живота и његове тривијалности. Трећи, ако и не иде тако далеко, решава питање простије: деца воле да читају, то им је природна потреба и право, и то свакако ваља за-

¹ Читалац, свакако, може се и не слагати с пишчевим мислима, ни у свему ни у појединостима. Писац и сам изјављује да не даје последњу реч, него само другима утире лакши пут за даљи и успешнији рад на питању о децјој књижевности. Своје студије о томе штампао је, као чланке, у појединим руским педагошким листовима. Неке од тих чланака скупио је у једну књигу, „Къ вопросу о дѣтскомъ чтеніи“, 1891., од којих су два, ево, преведена за „Просветни Гласник“ као прилог питању о децјој књижевности, које и у нас долази сад на ред. Уосталом, нек је и овде напоменуто, савременије и напредније мишљење о децјој лектури и децјој књижевности појавило се код нас још пре десетину година у „Просветном Гласнику“ у приказима децјих књига (Јаша Продановић). Узгред речено још, чика Јова и чика Степа су и пре појаве таквога мишљења у критици примењивали тај новији правац одмах на прим странама својих издања за децу.

Иначе у нашој децјој књижевности ни данас нема никаква плана ни сређености. И док мања деца имају и приповетку и поуку и своје листове, одраслија немају ништа. Но у приповеткама преовлађује она довољно не осуђена извештаченост и неприродност, а поука се бира и даје прицадом. То тако иде још од „Читанчице“ на редом кроз све децје књиге. (Домановић је то два-трипут и исејао).

Приповетку и бајку, макар и за децу, може написати само уметник. Није немогућно из њихових творевина за одраслије изабрати што и наменити деци, и широј маси, наравно у јевтинијим издањима, добро смишљеним. Познато је да то и чине други народи, нпр. Французи и Руси. Они у јевтиним и малим издањима дају у целини или у изводима дела својих и туђих класика, савремених књижевника,

WWW.LJNLJ.BG

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

довољити. Уз критичаре овога питања очевидно пристају сви аутори дечјих књига, стога није ни потребно завити и у предговоре њихових књижица. Затим: шта деца да читају? Најпростији одговор: да читају бајке и приче, уопште такве производе који хране дечју машту и уједно уздижу дете изнад свакидашњице, носе га у неки, ако и магловит, привидан, али узвишено идеалан свет. Неки одричу значај маште, идеалисања, и одговарају друкчије: деца треба давати књиге, али које би их у приступачном али истинитом облику упознавале с реалним појавама природе и живота, онако какав је, неулепшан, у свој наготи. Сваки говори с уверењем, често се позива на факта. Примери су већином овакви: мали А. занет разним „Робинзонадама“ побегне од куће, хоће у свет; али мали К. нагутао се књига које су га упознавале с разним реалним појавама, па огрубио, постао резонер, све у животу мерио на теразије итд. Понекад писци таквих ствари наводе речи каквог знатног књижевника само да што уверљивији утисак учине на свога читаоца; наводе цитате случајне, или, опростите, кастриране. У већини таквих случајева страда Бељански, чије цитате би иначе требало узимати врло смотрено, с обзиром на све што је написао.

Читалац прочитавши такве написе потпуно је слободан од њихова утицаја: ако критичар дечје лектире има своје мишљење, и зато износи нека само њему и ником другоме позната факта, има га и читалац, тако исто основано на фактима њему познатим. Ако критичар вели да је мали А. занесен „Робинзонадама“ утекао од куће, читалац,

затим биографије великих и чувених људи, затим поуке из разних грана науке; а осим свега и њихови писци радо пишу за саму децу.

У нас је чика Јова, с изузетком чика Стеве, готово усамљен пример. Јанко Веселиновић је имао намеру, што је остало готово и непознато, да пише приповетке и бајке за децу; а то би извесно, бар што се тиче бајака, учинио и Илија Вукићевић, да је поживио. Милорад Митровић је осећао жељу да пева, а и певао је деца. Домановић је, опет, почињао с дечјом причом (у „Омладинској књијници“ д-р Стевана Окановића, св. 1.), и стао. И сад, изгледа, ускоро нећемо добити ништа. Ни у преводима немамо готово ништа. Али овде о преводима и није реч.

Но има покушаја, ако и једностраних, са популарним издањима; само што она имају очит неуспех — не распростиру се.

Али све су ово ствари о којима тек позвани могу говорити. Што се даље тиче ових овде преведених чланака, треба додати пишчеву изјаву да му је „главна намера, поред расправе питања о дечјој лектури, ова:

1. Покренути питање о даровитој деци, чије се васпитање и образовање и данас још ставља у најнепогодније околности;

2. Дати критици дечје књижевности карактер обимнији, књижевнији него што је данас, када се своди готово искључиво на уски педагошки приказ;

3. Уопште педагошка питања изнети из уског сталешкога круга, из онога, који чини само мали број педагога по професији, и учинити их питањима опште књижевности.“

опет, познаје малог Б., који је услед читања *Робинзона* заволео путопис, родатле прешао уопште на науку о земљи, затим на историју итд., дакле стао на потпуно реалну, научну, подлогу.

Све што сам казао не тиче се далеке прошлости већ садањег момента: све ћете ви то и сами опазити ако загледате у написе и рецензије о деџјим књигама. Шта више понеки од вас чуђиће се зашто истичем тако познате ствари о којима не вреди говорити.

Али ствар је у томе, што је питање о деџјој леџири врло важно; и мало је казати о њему *своје* мишљење, него се мора проучити што свестраније. Оно је врло важно, посматрали га ма с које тачке. Прво, родитељи сматрају за своју дужност да купују деџи књиге, особито пред божић и ускре; издају се масе књига са деџу; има писаца и издавача за које су те књиге насушни хлеб; има низ књижарница које живе углавном од тих књига, — па, по томе, ово је питање живота, велики трговачки посао који милионе пушта у обрт. Друго, „потрошачи“ су тих књига деџа, дакле човечанство у добу када се утисци примају необично живо и остављају кроз цели живот неизгладљив траг. Како хоћете, али у питању о деџјој леџири мало чини ако ја изнесем своје лично мишљење, и ако умеднем узбудити читаочева осећања и хипнотисати га усклицима, лирским изливима, када се закључци граде а priori или према незнатном броју случајно прикупљених факата. Потребно је нешто друго.

Данас је, изгледа, настало време изучавању факата у питању о деџјој књижевности. Томе се данас приступа. Бар, недавно је изишла књига са задатком да испита какав утисак на дете чини ова или она књига? Поменутој књизи, истина, наслов је: „Шта да се народу чита?“ али се углавном дотиче књига за деџју леџиру. Књига је прекрасна, чини утешну дојаву у нашем друштвеном животу и без обзира на питање о деџјој леџири. Али у нашем питању она не може ипак да буде пресудна, она даје само један низ факата, само један начин за решавање задатка, а тај начин не мора и довести до жељених резултата. Наставнице су саме одабирале неке књиге, читале их ђацима и давале им на читање; онда су побележени утисци изражени на физиономијама, у узвицама, плачу, смеху, и напослетку у писменом или усменом излагању прочитаног. И сад, на основу тога градива решавано је питање: да ли ту и ту књигу радо чита народ — одрасли или деџа? Али ја бих запитао наставницу: да ли би она желела да њени ђаци читају „Хуака“, „Бој Руса и Кабардинаца“, „Франџилију — Венеџијану“ итд. Без сумње не би, јер ја не видим да су у поменутој књизи огледи чињени и са тим или другим којим књигама пијачне књижевности, премда су такви књижевни производи много више распрострањени него напр. „Муму“ и др. Узео сам као пример навластито „Муму“, јер читање тог уметничког производа,

који је на Карлајда учинио неизгладљив утисак, изазива сузе и у слушалица које нису тако прохтевне и које су задовољне са мање добром ствари. Али ово потоње, мислим, ништа не доказује. Ја бих волео да се оглед учини баш са поменутиим производом пијачне књижевности, „Бој Руса и Кабардинаца“, и то нарочито на девојчицама. Уверавам вас да ће свршетак те приповетке, кад лепа Мухамеданка умире на мужевљевој гробу, изазвати такве исте сузе и код њих. Натерајте их да писмено изложе садржину па ћете видети какав моралан утисак чини тај по општем мишљењу леги производ.¹⁾ Допустите да вам испричам једну епизоду из личних успомена. Дало ми се да ту ствар читам у 10—11 години, када сам већ читао бајке Одојевскога, започињао бајке Андерсенове и волео их, читао раније „Оливера Твиста“ и одушевио се њиме. У то доба, дакле, пала ми је руку „Битка Руса и Кабардинаца“. Био сам у војној гимназији; никаквих библиотека нисмо имали, нису на то полагали, и готово сваку књижицу су нам одузимали да нам је никад не врате. Да бих „Битку“ спасао сличне судбине морао сам се затварати у мали орман, удешен уз столове који су стојали поред наших постеља (онда су и спаваће собе и собе за одмор биле — једно исто). Кроз једну пукотину на вратима од ормана унутра је продирала слаба зрака. Било ми је врло неудобно седети, онако згурен, у тесном орманчићу. Али сам ипак прочитао ту „Битку“. Смем вам казати уверено, утисак је био високо моралан, а осим тога стекао сам и нешто корисних знања: сазнао сам за кавкаске горштаци, дуготрајно ратовање Руса са њима, шта је то панцир, и како се старе ране могу понова отворити; а кад сам дошао до онога жалосног свршетка, срце ми се стегло, у грлу ме гушило, и сузе су ми грунуле као плаха киша. Плакао сам у оној тескоби, у свом добровољном затвору, дуго и слободно, јер ме другови нису могли видети. Изашао сам из ормана чисто узвишен: покренуло се у мени ново лепо осећање; и не само то, ја сам и до данас о тој књизи сачувао тај добар утисак, (отада нисам је никада више читао).

Желео бих знати сад, шта ћете ви, састављачице књиге „Шта да се народу чита?“ чинити с оваквим фактима? Треба да ову књижицу унесете у ваш каталог, јер она одговара вашим погодбама за добру народну књигу, тојест, оставља моралан утисак и допада се. Ако кажете да књига није „реална“, подсетићу вас на Карамзинову „Јадну Лизу“, у којој нема више реалности него у овојој, а ви пристајете да се и она чита. Ако кажете да је у „Лизи“ други језик и други таленат, — па лепо, и ова „Битка“ би се могла испричати с даром и добрим језиком. Речју, сва је ствар у садржини и утисцима,

¹ Оглед је збиља потпуно оправдао моју претпоставку. Видети о томе П. свеску „Что читать народу?“ Стр. 548.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

а. То ако и није по јачини подједнако у обема овим књигама, несумњиво претеже на страну „Битке“.

Све ово нисам казао зато да пред читаоцем побијем вредност књиге „Шта да се чита народу“, — напротив, држим да ће она с правом заузети место на столу многих родитеља и васпитача. Али хоћу да кажем само то, да пут за проучавање и решење питања о дечјој лектури, узет у поменутој књизи, још не може да га реши потпуно а тачно, не само стога, што избор књига за народ врше учитељице, те се, по томе, деци опет намеће оно *своје*: него и из другог, важнијег, узрока.

Добије се нека врста утиска. Али шта ћемо сада, ако хоћемо да утисак тако рећи пређе у крв, да донесе резултате? И зар их ми можемо видети из факата унетих у ту књижицу? Одговор се може дати тек после десет, петнаест година, кад слушаоци одрасту; онда ће они *сами* да кажу какве и које *лепе* утиске су добили слушањем, или читањем, које књиге. И ако читање не даје сличнога резултата је ли онда вредно бавити се таквим ситницама? Ја сам лично уверен да ће резултата бити, али ја не знам појединости које расветљавају ствар. Могу ли ја рећи да бољи и благотворнији утицај има „Муму“ или „Јадна Лиза“ него ли „Битка Руса и Кабардинаца“?

И тако, ми морамо још и *одраслога човека* упитати какве је књиге читао у детињству, које су од њих и какав утисак на њ чиниле, какав су имале утицај, и како су се одазвале на његовом општем развићу и образовању, да ли му је жао времена утрошенога на њих, или то време помиње с благосиљањем? То се питање може посматрати са разних страна, а ја не претендујем на то, да у њему имам последњу и одсудну реч; ја себи задржавам један мали кутић, и са своје тачке гледишта огледаћу да га осветлим, али не са оне стране са које се оно обично осветљава. Да бих ту своју тачку гледишта објаснио користићу се туђом речи.

„По причању Квинта Курција у Бактрији су каткад бивале такве олује да је наступио савршен мрак, и несак што га је ветар дизао потпуно је затрпавао путеве, те путници, које затекне таква олуја, упирали су погледе у небо очекујући да се појаве звезде, на да им оне *осветле мрачан и опасан пут*. Зар се то не може рећи и о књижевности? И њене стазе, бива, покаткад замете свакојаки шљам, и по неки задутали путник напрасно се труди да нађе трага заметену путу. У таком случају угледајмо се на Бактријане: оставимо се мрака око нас и скренимо поглед великим бесмртницима, и при њиховој светлости потражимо пута. Биографије великих људи свакад су биле богате поукама, свакад су служиле као моћни стимул за високе тежње, — на њих се свакад гледало као на арсенал оружја, којим су одиране велике битке.“

С овим беседничким речима Љуис приступа Гетеову животопису, и оне могу послужити као епиграф овоме напису. За своју сврху одабраћу неколико славних писаца, у чијем је образовању књига играла важнију улогу, него у животу других каквих радника, а књигом су и завршили. Пажљиво проучивши све што се тиче нашега питања у читавом низу биографија а особито аутобиографија, дошао сам до закључка, да те биографије и аутобиографије дају значајан материјал за правилно осветљење поменутога питања. Нажалост само, дешава се не ретко, да биограф бележећи детињу љубав према читању заборава да забележи и књиге које је читало или које су на њ' остављале дубљег утиска, што се може објаснити и нехатношћу и недостатком самих података и факата. У вези са читањем истичу се и опште биографске црте, у главном о васпитној средини, о карактеру, нарави, склоностима, уређеним особинама детињим, што ни ја не могу прећутати у појединим примерима. Разумљиво је што се за један кратак напис, као што је овај, могу користити доказима тек из незнатне количине прикупљенога градива.

II

Што нас у поменутим фактима прво запањава, то је огромни значај књиге у васпитању и образовању чувених писаца — а не мање и у других великих људи. Ви видите како још од раних година, у неких готово од детињства, књига заузима мал' не прво место у њихову животу, и ако не штампана књига, а оно бајке, приче, песме итд. Са годинама се та страст само развија и добија јачи и лепши одсјај. *Лесинг* је у петој години већ волео књиге. Кад су родитељи хтели да га сликају и сликар замислио да га слика поред кавеза с тицом, мали се *Лесинг* томе одсудно одупирао и желео да га сликају поред велике гомиле књига, а друкчије боље и да га не сликају. *Бајрон* је од пете године читао све што је дочепио. Кум *Волгер* (абат Шатонев) учио га читати по незгодном спеву „Моисад“, који је мали знао на изузет у трећој години. *Аурора Дидван* (Жорж Санд) је у четвртој години знала тачно читати и знала је на изузет готово све Лафонтенове басне. Мати јој је певала народне песме, читала и причала чаробне приче о добрим и злим вилама, о вештицама, чаробницама и витезима који су се сукобљавали са разним чудовиштима, — и мало помало детиња богата и јака уобразиља се испунила садржјаном тих прича и бајака. С тим упоредо почело је и развијање њене сопствене стваралачке моћи. *Аурора* је импровизирала и ћеретала својим детињским начином неке приче и каже које је сама измишљала, и у којима су стално парадирали добра вила, принц и принцеза, али нису суделовале никакве рђаве личности нити је било каквих несрећа. Њене су приче имале још и ту особину да се никад нису

свршавале, вечито их настављала и свакипут својим јунацима измишљала и додавала још и неке нове догађаје. Ускоро затим ови први полети детињског стваралаштва развише се још више. Девојчица је са својим другарицама своје бајке и приче приказивала у радњи. Није волела традиционално дечје играње, трчање, хватање, сакривање итд., али се зато савршено заносила својим одиграваним причама и улазила у свет својих снова: соба се губила испред њених очију, она се осећала потпуно у некој пустињи, замахивала је уображеном сабљом, била се с невидљивим чудовиштима, или разговарала с привидима које је само она гледала пред собом, као у сну. То су биле праве халуцинације. Дешавало се да је мати позове на вечеру а она не чује. мати је онда узме у наручје и однесе; и дете се просто задиви кад пред собом угледа постављен сто, свеће и обичну њихну собу. Мали *Беранџе* је жудно читао Фенелона, Волтера и Расина. *Сервантес* је у детињству читао све што му је дошло до руке па макар и какво испрљано парче штампане хартије са улице. *С. Аксаков* до шесте године је прочитао „Огледало врлине“, „Бетское чтение“, Новиковљев, „Сановник“, некакав драмски састав некакве „Дечје књижнице“, Ксенофонову „Историју о млађем Киру и поновном походу 10.000 Грка“, Херасковљеву „Русијаду“ и Сумраковљева дела. А како је читао може се видети из његових успомена („Детињство Вагрова-унука“). Кад је од једнога суседа, добра човека, добио „Бетское чтение“, бојећи се да му ко не узме то благо, он је отрчао у дечју собу легао у своју постељу, покрио се, отворио ову књигу — и заборавио где је. И кад су га, најзад, нашли чинило се, како је причала његова мати, као да је с ума сишао: ништа није говорио, није схватао шта му се говори нити је хтео ићи на вечеру. Морали су му отети књигу, без обзира на његове грке сузе. Песмице из „Дечје књижнице“ просто су га усхитиле. Он вели: „То није ни чудо: али је чудо што ми се и Ксенофон допао. . . . Ја се и данас те књиге сећам тако, као да није никад ни дизана с мога стола, чак и спољашност њена тако ми се упила у сећању, као да је у истини гледам очима и видим мастиљаве мрље на многим страницама, прстима истрвена места и пресавијене крајке неких листова. Сукоб Киров са братом Артаксерксом, његова смрт, повратак десет хиљада Грка под непријатељском смотром многобројне персијске војске, грчка фаланга, доријске игре, непрекидни бојеви с варварима и напоследку море, (повратак у Грчку), које је храбра војска угледала и усхићено клицала „талата! талата! „(море! море!) — све се то са мном тако саживало. да се и сад сећам свега савршено јасно.“

Из ових примера читалац може видети да ова рана потреба читања није рђава навика, недостатак паметног васпитања ни доколица, него да је то права *страст* која дете толико осваја да оно заборавља

на себе и своју окоlinу, а понекад, као што смо видели, заборавља толико да то прелази у халуцинације. Често пута деца још у раним годинама проводе за књигом не само дане већ и ноћи. *Русо* пише у својим „Исповестима“: „Не знам шта сам радио до пете или шесте године, не знам како сам научио да читам; знам шта сам најпре читао, и памтим утиске које су ми та прва читања изазвала; у то време сам сазнао за себе сама, и то сазнавање наставља се непрекидно... Од матере су ми остали неки романи: ја и отац смо их читали после обода. Испрва смо то читали зато, да се читањем занимљивих књига вежбамо у самом читању; али убрзо интересовање тако порасте да смо обојица, наизменце, читали без одушке, и тиме смо се занимали по читаве ноћи. Књигу смо остављали само тада кад смо је прочитали до корица. Бивало је да отац, чујући зором ластино цвркутање, постиђен каже: хајде да се спава! ја сам више дете него ти!... Нађите дете које у шестој години романи привлаче, занимају и усхићавају толико да се оно, читајући их, облива сузама... Помоћу овако опасног метода ја сам за кратко време стекао не само велику извешбаност у тачном и лако читану и способност себе познавати, него и за моје године необично умење схватити страсти. Још нисам имао никаквога појма о стварима а познавао сам сва осећања. Ништа нисам доживео а све сам осетио. Нејасна узбуђења која сам једно за другим осећао, нису штетно утицала на расуђивања која тада нисам ни имао; али су отворила у мени сасвим другојачу моћ размишљања, створила ми необичне и романтичне појмове о човечјем животу, а од тих појмова никада ме, после, нису могли потпуно излечити ни искуство ни размишљања.“ Све је то било до седме године, а од седме је настало читање друге врсте. „Библиотека моје матере беше исцрпљена“, наставља *Русо*, „и ми пређосмо на наслеђен део очеве библиотеке. Срећом ту се нађоше добре књиге; уосталом друкчије није могло ни бити, јер је њу одабрао човек, истина свештеник, али разборит и и од укуса. „Историја цркве и царства“ од *Лесијера*, „Говор о свештеној историји“ од *Босијета*, „Знаменити људи“ од *Паутарха*. *Нанијева* „Историја Венеције“, *Овидијево* „Преображење“, *Ла Бријерова* дела, *Фонтенелови* „Светови“ и „Разговори мртваца“, неколико свезака *Молијера* — све то би пренето у очев кабинет, и док је он радио ја сам му их читао сваки дан“. Али читалац неће помислити да их је седмогодишњи *Русо* читао с оним истим успехом с којим и *Гогољев* *Петрушка*. „Ја сам“, вели *Русо*, и према тим књигама осетио ону ретку и можда за моје године необичну наклоност. Задовољство које сам сваки дан имао читајући *Паутарха* учинило је да ми је он био љубимац, а излечило ме од страсти за романом, и убрзо сам више ценио *Агесилаја*, *Брута*, *Аристиду* него ли *Орондату*, *Артамену* и *Ивону*.... Баш ова знаменита дела и они разговори, које смо ја и отац водили

после читања, образовали су у мени онај слободан, републикански дух, онај несавитљив и поносит карактер, дух који није трпео јарам ни роштво, који ме је мучио у току целог мог живота, кад сам био у положајима најмање удобним за његов полет. Непрекидно заниман Римом и Атином, живећи, тако рећи, с њиховим великим људима, рођен сам као грађанин републике (у Женеви), и као син човека у кога је љубав према отаџбини била најглавније осећање и страст, ја сам био надахнут њиховим примерима: сматрао сам себе за Грка или Римљанина, постајао личност чији сам описани живот читао: причања о јуначким делима, сталности и смелости поражавала ме, — очи су ми гореле, глас постајао звучнији. Једном, кад сам за столом причао о Спеволину јунаштву, сви који су ту били, уплашише се кад сам, у жељи да његов поступак прикажем очигледно, пришао суду са жаром да и ја своју руку изгорим“.

Пушкин до седме године није обећавао ништа особито; али од девете почела се и у њему развијати страст за читањем, па га није оставила ни до смрти. Прво је прочитао Плутарха, на онда Илијаду и Одисеју, затим је прешао на очеву библиотеку која је, према карактеру онога времена, била састављена из француских еротичних писаца 18. века, из философских написа сензуалне школе, из Волтера, Русоа, Хелвеција, и њихових најодличнијих последника и тумача. Отац је у своје деце (сину и ћерци) неговао вољу за читањем, па је и он с њима заједно читао изабрана дела. Али то маломе Пушкину није било доста; он је проводио ноћи у несаници, кришом улазио у очев кабинет и без избора гутао све књиге које би дохватио. Обичан читалац, навикнут да све мери према уобичајеној мери, можда би се пренерасио видећи тако опасно читање. Али ево шта каже Пушкинов биограф Аненков: „Овакво читање било је врло значајно по Пушкиново развиће. Оно је изазвало клице раних и пламених страсти у његовој крви и природи; његове појмове и представе проширило и развило много више него што то иде уз доба његова узраста, и напослетку, што је најважније, мало по мало васпитало у њему свест о самом себи, о својој личној вредности, што му није допуштало да влада собом и није тој власти признавало никаквих права ни у ком облику, ни под каквим изговором“. Други Пушкинов биограф, Стојунин, односно тога читања каже: „превремено читање књига које се не пишу за децу, без невоље изазива прерано душевно развиће, слаби обичну умну снагу заједно с физичком, меша појмове услед недостатка јасних представа и ствара учмале организме; али оно је Пушкину само пробудило његов јак природан разум, и није нимало ослабило његову физичку снагу“. Наводећи ове речи морам читаоцу казати да је прва половина навода угледан пример за мишљења казаних а priori која сам напоменуо. На чему је основано то мишљење, где су факта, како ће се познати

у детета обичан или необичан разум, хоће ли за дете овакво читање бити корисно или не? Ето читавог низа питања која руше то рутинирано мишљење. Јер пре тога читања ни Пушкин није обећавао ништа необично; а и пошто се оно започело и укоренило његови родитељи су, по Аненковљевим речима, дошли до закључка да је дечачка природа несрећно изопачена. Ми, напротив, и из овога примера, као и многих других, можемо видети да читање постаје као неки будилник успаваних способности. Ово раширено рутинирано мишљење о штетности преранога читања тако је јако, да се чак и добри родитељи, који тако мисле, страшно плаше тога читања. Тако и добра мати *Марије Ане Ивенса* (Џорџ Елиота) била је љута не само на чудноватости и плахости којих је њена ћерка имала изобилно, него и на њену навику да увек иде само с књигом у руци и да чита чак и и у постељи, према свећи.

Оваква факта, на која се скреће пажња читаоцу, могу нас принудити да се озбиљно замислимо. Гледајући како се дете заноси читањем ми увек помишљамо да се тај занос не може добро свршити: дете не учи, не спава кад треба, постаје некако пометено. Ми се даћемо извесних мера: одабирамо и прегледамо књиге, склањамо их, уништавамо, а кажњавамо кривца; али из свега тога излази само то, да страст за читањем јача и узима заоштрен облик: дете вас обмањује и чита тајом. Излаз је један: ми се морамо измирити с том страшћу, јер она проистиче из одистинске, битне душевне потребе.

III.

Тој су потреби, у разно доба узраста и у разне деце, три главна узрока.

1. Рано доба детиња узраста понавља извешан културан стадијум у развићу човечанства, када је човек замишљао свет духовним, т.ј. да је сваки предмет живо биће, да у сваком дрвету, камену, реци, шуми живи дух, и да је сваки њихов инертан покрет свестан. То је било време када је све што живи било човеку сродно, подједнако с њиме мислило, осећало, у својим се поступцима и покретима руководило истим побудама којима и он. Такав поглед на природу Тајлор назива *анимизмом*. Детету је сав свет жив; треба га само посматрати кад се игра луткама. Тај степен развића, не уображења како то многи мисле, изазива у деце тежњу ка *фантастичноме*, наиме свету *бајака* и *басана*, у којима се огледа анимистични поглед првобитнога човека на природу и животиње: уобразиља у том случају има само улогу пријемљивости.¹

¹ О томе ће бити речи у следећем чланку о бајкама као градиву за дечју лектуру.

Колико се деца могу занети бајкама показује наведени пример о *Жорж Сандовој*; други, јачи пример даје *Гете*. Паметна, добра и и смерна мати Гетеова, вели Луис, умела је да прича бајке, којима је забављала не само сина него и себе. „Никад се нисам уморила да му причам а он мене да слуша“, вели она. „Ваздух, ватру, земљу и воду представљала сам као принцезе, свим појавама у природи давала сам смисао бајке, и често сам и сама веровала својим измишљеним сликама и причама. Причам о путевима који воде од једне звезде другој, о нашем будућем животу на звездама, о великим генијима с којима ћемо се тамо наћи, па и сама, као и деца, нестрпљиво чекам часове за таква причања; као и она интересујем се да знам како ће се даље развијати моја импровизација, и сваки позив који би прекратио наше вечерње разговоре и приче и мени је одвећ непријатан. Док бих причала Волфганг (Гете) би заустављао на мени своје црне очи, и ако се судбина кога његовог љубимца не слаже с његовим надама био би незадовољан; на слепоочницама набрекну му жиле, он гута сузе. Често ме прекида узвицима и питањима. „Али, мамице, прицеза неће да се уда за неваљалог кројача баш и кад он убије дива?“ Ако би било врло доцкан ја оставим свршетак приче за идуће вече, и уверена сам да ће он међутим правити разне комбинације о томе шта ће даље бити, а то је веома подстицало моју машту; па ако продужење приче одговара ономе што он замишља, онда он мења боју, црвени, и по његовој се хаљиници види како му срце јако луна.“ Сличан пример, ако не и јачи, о том заносу даје *С. Аксаков* којег је примамљивала Шехеразада (још у осмој години), а после ње кључарка Пелагија од које се наслушао народних прича и бајака. На тај начин дечја жудња и љубав према бајкама бива по правилу, и ми имамо само дужност да тај период развића сведемо на краће време будући у детету тежњу ка стварном знању, тим пре, што само интересовање за бајке јесте дечји захтев од свега што их окружава.

2. Деца врло рано показују радозналост; хоће све да знају, ми само слушамо и слушамо њихова бескрајна питања: шта је то, како се то ради, зашто, од чега је, како се добије, шта ће, где живи, где расте, куда ће, зашто није овако или онако, а шта ће после бити ит.д. Ту за дечју уобразиљу има богатога рада; она обухвата цео свет, преноси га у тесну собицу, окружава га ликовима и облицима невидљивих предмета, слика их тако живо као да постоје, даје халуцинације. Испред детињих очију промичу далеке и незнате земље и народи, животиње и биље, дивни предели. Дете привлаче путописи, написи класичних писаца, природна историја, Робинзон итд. Оно покаткад целу ноћ проведе с тим стварима, кришом од старијих, при светлости украдене луче. — и заједно с листовима које преврће, покреће се пред његовим очима бескрајна панорама у тако живим бо-

јама, да ми тешко можемо замислити тако што, јер смо ми већ преживели тај период жудне радозналости.

Тако на пример један од најпопуларнијих немачких песника *Фрајлиграт*, у детињству је учио лако и уопште одликовао се лепим способностима, али му је читање било битна потреба. Нарочито је волео путописе, и почешће је читаву ноћ пробдио читајући о доживљајима знаменитих путника, машта га преносила у непознате крајеве, а у мислима је учествовао у опасностима и слави тих путника. Исто се тако радо занимао и природном историјом, особито зоологијом. Овај правац његовог ума рано га је обогатио основним знањима и учинио да се доцније могао користити за своје дивне и сјајне стихове за које је теме узимао из тих знања. Мали *Дикенс* је између осталих књига волео и путописе и волео је да се стави на место јунака из читаних ствари, гледао је, на пример, себе остављена на пуну острву као што је то било са капетаном тим и тим, окружена дивљим острвима и готова да свој живот прода скупо. Запажено је да су и за *Марију Ану Ивенса* (Џорџ Елиот) путописи били примамљиви још у раним годинама њенога детињства, и за *Русоа*, као што је поменуто. Из Новиковљева „Бетског Читенија“ *С. Аксаков* је највише волео научне ствари. „У мојој детињској памети изврши се потпун преврат“ вели Аксаков; „и за мене се отвори нов свет... У написима о гromу сазнао сам шта је муња, ваздух, облак; знао сам како постаје киша и снег. Многе појаве у природи, које нисам разумевао, ма да сам их радознано гледао и посматрао, постале су ми јасније и још занимљивије. Мрави, челе а нарочито лептири са својим метармофозама — освојише моју пажњу и симпатије, обузе ме неодољива жеља да све посматрам својим очима“. Причајући о својој страсти за прикупљањем трава, ларва, бубица ит.д. Аксаков је принуђује управо том Новиковљевом „Чтенију.“ *Н. Пољевој*, како сам вели, не памти кад није знао читати, и до десете године прочитао је све што је могао добити, а међу књигама које је тада прочитао биле су и ове: „Деда Петра Великог“ и Голиковљеве „Допуне“ томе напису, „Светски путник“ од абата дела Порта (27 свезака), „Путовање капетана Кука“, „Разговор о општој историји“ од Босијета, „Историја руске државе“ од Карамзина и „Библија“. И то читање није било бесмислено. Напротив, по речима његова брата К. Пољевога, свака нова књига изазивала је у њему нове утиске, а оно што га нарочито задобије и задиви узбуни у њему и дар за писање; те тако на основу прочитаног или по угледању он већ у тим раним годинама пише: драму „Женидбу цара Алексија Михајловића“, трагедију „Бланка Бурбонска;“ интермедију „Петар Велики у храму бесмртности“, „Путовање по свету,“ „Историју Петра Великог.“ *Гончаров* сам признаје да је његов пут око света само одјек његове давнашње рано пробуђене страсти за путо-

ваљем, која су га у најранијем детињству занимала у причањима његовога кума једног поморца, а доцније му постала и омиљена лектура. До дванаесте године прочитао је, жудно, без икаквог упуства и контроле, и без икаква реда и доследности, између осталих и ове књиге: Путовања Кукова, Крашевићевљева, Мунго Паркова и Паласова, историјска дела Карамзинова, Голиковљева, Роленова и Милотова, једну свешцицу „Кључа за природне тајне“ од Екартсхаузена. *Доброљубов* је до десете године прочитао Карамзинову „Историју“.

3. Деца ове категорије, коју сам проучавао, ретко су задовољна својом околином. У њима живи нека инстинктивна тежња бољему; ту тежњу имају и остала деца, и оснива се на њиховим детињским потребама: она би да се шале, да се задиркују, а њима се једнако говори како треба бити пристојан, учити, не говорити увек оно што се мисли, не испуњавати свакад сваку жељу и намеру, — уопште улази у своја права рутина, навика, обичај т.ј. оно што је чисто *погодбено*, конвенционално, али што не лежи у самој природи човековој. И против тога погодбенога почиње отпор и протест. У деце, коју сам изабрао за ова испитивања, тај протест узима оштрији облик, што долази од њихових урођених црта и знакова даровитости или генијалности. Оваква деца често упоређују оно што су прочитали са оним што виде око себе, — и то поређење не иде у корист овог потоњег.

Карактеристичан пример за то налазимо у успоменама *И. И. Димитријева*: „Једанпут (њему је тада било око 8—9 година) путујући из села у Симбирск ја сам седео у колима с мојим братом; он је ћутао, а и ја, док смо очима погледали на обе стране, на поља, шуме и села; и у том намах ми дође на памет питање: а што ја овако дуго ћутим и ни о чему не мислим? Сећам се из књиге, како је неки млади маркиз путем у колима разговарао и нешто расправљао са својим наставником, па барона Пељница са својим сином, и „Дон Фигеороза или усамљена Хишпанеца“ са својом децом: па онда зашто мене не покрећу на размишљање нити какви предмети нити какви случајеви? Без сумње за то, мислим ја, што су они били паметнији. И *С. Аксаков* о тој ствари говори сасвим одређено: „У моме детињству и првим годинама дечаштва запажена је на мени необична особина: нисам се дружио са својим вршњацима и у њихову присуству било ми је досадно... То је дошло, вероватно, услед моје дуготрајне болести... још више услед сталног, често једног јединог друштва у лицу моје матере и непрекидног читања књига. Глава ми је била старија од година, и друштво мојих вршњака није ми било довољно“. А на другом месту: „Читање, разговори с матером о предметима не дечјим, њено поверење према мени и њене речи које су храниле моје самољубље: ти више ниси

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.scriba.rs

мали, ти све поимаш; како ти мислиш о томе, *друзе*, ит.д., изрази којима је мати из нежности уједначивала мој узраст са својим, ва-рајући саму себе, — те речи су ме понеле, и ја стадох с висине по-сматрати своју околину.“ *Т. Пасекова* пише о себи у 14—15 години: „Први пут у животу загледала сам у свет око мене и почела мислити на њ. Сматрали су ме више за дете и нису се снебивали да преда мнош говоре о стварима породичним и другим. Све што је пређе про-лазило поред мене сад ме је занимало, задржавало ме и све сам подвргавала анализи. Пратила сам сваку реч, сваки корак и сваки поступак људи око мене, и пошто сам запазила разлику између онога што је у књизи и онога што је у животу, била сам у недоумици. Да нису књиге једно а живот друго, мислила сам, или је то тако само овде код нас?“ Такав протест против средине у којој се дете гаји меже да се заштри врло јако, као у *Решетњикова*, чија даровитост оде на измишљање разних пакости којима се светно онима који су га вређали, тако да је, по речима Г. Успенског, постао права божја казна за све. „Добро ме избију“, вели сам Решетњиков. „а ја одем негде у крај па мислим: шта бих то могао још да им учиним али тако, да ме нико не ухвати?“ Сличан пример озлојеђености дају по-датци из биографије, некада чувенога аутора фантастичних прича, *Хофмана*. Ваља подробније проговорити о таквим протестима про-тиву васпитне средине.

(Свршиће се).

У В О Д

У ИСТОРИЈУ ЕНГЛЕСКЕ ЛИТЕРАТУРЕ

од

Хиполита Тена

(СВРШЕТАК)

Средина. Пошто је тако опредељен унутрашњи склоп једне расе, онда треба посматрати средину у којој та раса живи, пошто човек није сâм на овом свету но живи и с другим људима а у оквиру природе. На прву ону и сталну основу, надовезују се још и други случајни и споредни отисци, и тако физичке или друштвене околности мењају или допуњују битност онога што је подложно њиховом утицају.

Тако, у једном случају дејствује клима, и ми, и ако само као кроз маглу можемо да пратимо историју народа аријских, почев од њихове заједничке отаџбине па све до оних крајева где су се доцније

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

стално настанили, — можемо ипак да тврдимо, да ова велика различност што се види између германских раса с једне стране и грчких и латинских с друге, — да она долази највише због разноликости предела где су се настаниле. А оне прве расе настаниле су се у хладним и влажним крајевима, по барским шумама, или по обалама каквог дивљег мора, опкољени меланхоличним и наглим сензацијама, а шта води пијанству и тешкој храни и животу дивљем и пљачкашком. Друге пак настаниле су се напротив у најлепшим крајевима, на обали једног дивног мора, што им је одмах развило морепловство и трговину, хранили су се најлакшом храном, а одмах, још у почетку, били упућени ка друштвеним навикама, ка политичкој организацији, ка оним осећајима који развијају вештину говора, таленат уживања, проналазак наука, књижевности и вештина.

У другом пак случају политичке су прилике дејствовале, као што су нпр. у двама италијанским цивилизацијама: једној која се развијала само у правцу делања, завојевања, владавине и законодавства, доведене на то силом свога примитивног положаја налик на збег неки, на неки погранични *emboium*, и силом своје оружане аристократије, која је, због досељивања странаца и побеђених учинила, те су се стварала тако два непријатељска тела стављена једно према другоме, и која је само у честом и систематском ратовању налазила излива својим прождрљивим инстинктима. Друга пак, искључена из тога јединства и немајући великих политичких амбиција, била је, сталношћу свога општинеког облика, космополитским положајем свога папе и војничком интервенцијом суседних народа, — целокупна кретања стрмином свога величанственог и хармониског генија ка неговању слабострашћа и лепоте.

У трећем опет случају видимо да су и друштвене прилике остављале својих трагова, као што је нпр. пре осамнаест векова Хришћанство или пре двадесет и пет будизам, кад су, око средиземног мора баш као у Хиндостану, оне крајње последице завојевачке и последице аријске организације — донеле са собом несносно угњетавање, уништење личности, губитак сваке наде, и проклетство бачено светом, а због чега се почела да развија метафизика, и кад је човек, у том жалосном стању, осећајући да му се срце топи, зачео пожртвовање, милосрђе, нежну љубав, благост, скромност и људско братство, и то зачео тамо у Хиндостану у помисли светског ништавила, и на обалама средиземног мора под очинским старањем самога Бога. — Кад човек узме да посматра инстинкте и урођене особине једне расе, једном речи начин на који она данас мисли и ради, нашао би у највише случајева да је то дело неког продуженог стања, неких извесних околности, неког сталног и колосалног притиска над једном масом људи, међ којима сваки појединац а и сви укупно, били су, с гене-

WWW
УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

родније на генерацију, под непрестаним утицајем тих сила. А у Шпанији нпр. то је била крстоношка војна против мусломана, која је трајала осам столећа и која је, прогонством Мавара, пљачкањем Јевреја, увођењем инквизиције и католичким ратовима. — скоро довела народ до исцрпљења. У Енглеској једно политичко уређење од осам столећа које упућује човека на независност и послушност, и навикава га да се, под окриљем закона, заједнички бори. У Француској латинска организација, која се испрва наметнута мирним варварима, доцније ломи оним општим рушењем, како ће се опет, благодаречи народном инстинкту, подићи, — развија се под наследним краљевима и на послетку постаје једна врста републике пред којом су сви равни, и коју централишу и управљају династије изложене револуцијама. Ето то су они најјачи узроци који тешу и дотерују примитивног човека, и који су народима оно што је појединцу образовање, професија, положај и становиште. У тим узроцима сустичу се све спољне силе које дељу човека и којима спољашњост дејствује на унутрашњост.

Моменат Међутим, постоји и још један трећи ред узрока; јер опет оно дело, које су заједнички створиле унутрашње и спољашње силе, доприноси такође стварању онога дела које иде за њим: и поред сталне импулсије и дате судбине постоји још добивена брзина. Делање народног карактера и датих околности не врши се као по каквој чистој табли, но по табли на којој су већ извесни отисци обележени. А према томе кад се бележи на табли, да л' у једном *моменту* или другом, и отисци су различити, а то је довољно па да крајњи резултат буде различан. Ето нпр. узмите да посматрате два момента у једној књижевности или вештини, француску трагедију под Корнељом и под Волтером, грчко позориште под Есхилом и под Еврипидом, латинску поезију под Лукрецијом и под Клаудијем, италијански живопис под да Винчијем и под Гвидом. Несумњиво је, да се, и у тим двома екстремним тачкама, главна концепција није променула, и у једној и у другој непрестано се представља и црта један исти људски тип: и облик стихова и грађа драма и тела остали су исти. Али између осталих разлика постоји и та, што је један од тих вештака претходник а други следбеник, што први нема модела а други га има, што први гледа ствари лицем у лице, а други их гледа по-сретством првога, што су се многи делови вештине усавршили, што су се простота и величанственост утиска смањили, што су се она пријатност у посматрању форам и префињеност форам увећале, једном речи што је прво дело.

А и с једним народом тако вам је исто као и с једном биљком: исти сок, под истом температуром и на истом земљишту производи, у разним степенима своје елаборације, разне формације, пунољак, цвет, плод, семе, али увек тако, да је следећој услов претходећа формација

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

и њена смрт. Погледате ли пак један, не тако кратак моменат, по један од оних широких развоја који обухватају један или више векова, као што је средњи век или наша последња класична епока, доћи ћете на исти закључак. И у том времену влада једна главна концепција; за две стотине, за пет стотина година био је људима идеалан човек, у средњем веку кавалер и калуђер, а у нашем класичном добу дворски човек и беседник; та основна и универзална идеја, манифестирала се у свим правцима рада и мисли, и пошто је прекрила свет својим делима, која су и нехотиче била систематична, почела је да клоне, док је није и нестало. А после ње нова се једна идеја диже, која ће бити тако исто силна и продуктивна.

Сад ставите да та друга идеја зависи у неколико од прве, и да она прва идеја, комбинирајући свој ефекат са ефектима народног генија и околних прилика, даје правац стварима што следе. Ето, по томе се закону образују они велики историски токови, а ту подразумевам дуге владавине једног извесног духовног облика или владајуће мисли, као што је она периода говорничких класификација што се зове класично доба, или онај низ мистичких синтеза што се зове александријска и хришћанска епока, или онај низ митологијског цветања који се налази у зачетку Германске, Индије и Грчке.

Како је историја један проблем психолошке механике. У колико се може предвидети.

И овде, као и свуда, у осталом, наилазимо на онај механички проблем, по коме је целокупан ефекат збир тачно опредељен величином и правцем сила које га производе.

И једина разлика између тих моралних и оних физичких проблема та је, што се правац и величина у оним првим не може мерити као у овим другим. И ако су и потреба и способност количине, у којима може бити постепености као и код притиска и тежине, ипак се те количине не дају одмерити као што се да одмерити притисак и тежина.

Те количине ми нисмо у стању да опредељујемо ни тачним на чак ни приближним формулама, но их само схватамо помоћу неких литерарних утисака; јер нам једино остаје да бележимо оне главне појаве којима се оне испољавају, и које тако опредељују њихов положај. Али, и ако средства познавања нису иста у моралним и у физичким наукама, ипак се, пошто је у обема материја иста, подједнако састављена из сила, праваца и величина, — може рећи, да се, и у једним и у другим, крајњи ефекат производи по истом правилу. Тај је ефекат велики или мали према томе да ли су основне силе велике или мале, и делају, више мање, у истом смислу, према томе како се разни ефекти расе, средине и момента комбинују, да ли надовезујући се један на други, да ли потирући један другог. А на тај начин објашњавају се и дуга немоћ и велики успеси који се неправилно и

без икаквог оправданог разлога јављају у животу једнога народа; њима су дакле узрок или они сајузи или они расцепи унутрашњи. А један од тих сајуза био је, кад оно, у седамнаестоме веку, дружевни карактер и урођени конверзацијони дух у Француској дођоше у додир са салонским навикама и с моментом говорничких анализа, и кад оно у деветнаестом веку витоперан и дубоки геније Немачке срете доба философских синтеза и космополитске критике.

А једна таква незгода била је и кад оно у седамнаестом веку крути и усамљени геније енглески несретно покуша да се прилагоди новим друштвеним финоћама и кад оно у шеснаестом веку бистри и прозајични француски дух узалуд покуша да створи живу какву поезију. А тај тајни сајуз творачких сила створио је ону савршену учтивост и љупкост и ону лепу и узвишену књижевност под Људевитом XIV. и Босиет-ом а тако исто и ону величанствену метафизику и широкогруду критичку симпатију под Хегел-ом и Гете-ом. Та тајна супротност творачких сила створила је ону несавршену књижевност, скандалозну комедију и позориште недоношче под Dryden-ом и Wycherley-ом, уношење рђавих производа грчких, оно нешто мало лепога под Ронсар-ом и Плејадом.

Ми са поузданошћу тврдимо да ће оне незване лепоте којима нас вуче ток векова бити подстрекнуте и удешаване трима основним силама; затим то, да кад би те силе могли одмерити и цифрама представити да би онда човек могао као из неке формуле извести својства будуће цивилизације, и да, би, у случају кад би хтели у пркос једној непотпуности и крајњој нетачности наших мера да створимо себи појам о целокупној нашој судби, морали на испитивању тих сила да оснујемо наше претпоставке. Јер то што смо именовали потпуни је круг дејствујућих сила, и пошто смо посматрали расу, средину и моменат т.ј. оног унутарњег покретача, спољни притисак и већ добивено кретање, ми смо самим тим исцрпели не само све стварне узроке, но шта више и све могуће узроке кретања.

VI.

Како се распростиру ефекти једне основне силе. Заједница елемената. Стварање група. Закон узajмичке зависности. Закон пропорционалног утицаја.

Остало нам је да потражимо на који начин ти узроци, примењени на један народ или на један век, распростиру своје ефекте. Исто као што један извор воде избацује кључеве своје и са вишег нивоа све на нижа слази док не дође до на најниже слојеве, на површину, исто се тако и диспозиције духа или душе урођене у једном народу расом, моментом или средином, шире у разним пропорцијама и правилним падом у разне чињенице које стварају једну цивилизацију. Ако нацртамо географску карту једне земље, почев од вододелнице, одмах

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

видимо како се од те опште тачке воде деле у неколико пет, или шест главних корита, па онда како се свака од тих главних дели у неколико споредних и тако све редом док на послетку не видимо читаву ту земљу обухваћену воденом мрежом. Па ето, тако исто и кад би нацртали психолошку карту догађаја и осећаја једне људске цивилизације, ми би нашли одмах у почетку пет или шест главних тачно обележених грана: веру, вештину, философију, државу, породицу, индустрије, па онда у свакој од тих грана неколико одељења, па у сваком од тих одељења неколико мањих делића, док на послетку не би дошли до оних безбројних ситница у животу које посматрамо свакога дана у нама и около нас. Ако после тога узмемо да посматрамо и да поредимо те разне групе чињеница, прво би нашли да су састављене из основа и да све имају неке заједничке делове. Ето узмимо на првом месту три главна дела људске интелигенције: религију, вештину и философију. Философија, то вам је извесна концепција природе и њених основних узрока у облику апстрактција и формула. А у једној вери или једној вештини наилазимо такође на једну концепцију те исте природе и тих истих основних узрока и то у симболима више или мање опредељеним и у личностима више или мање обележеним, с том разликом само, што се верује да у првом случају постоје а да у другом не постоје. Нека читалац узме да посматра ма коју од оних великих творевина духа у Индији, у Санданавској, у Персији, у Риму, у Грчкој па ће видети да је свуда вештина била једна врста философије постала осетљивом, да је вера била једна песма за коју се држало да је истинита, и да је философија била једна врста вештине и вере, али сасушене и сведене на чисте идеје. У центру дакле сваке од тих трију група налази се један заједнички елеменат: концепција света и његовог принципа, а што се ипак разликују то је с тога што свака са тим заједничким елементом комбинује један различити елеменат: једна, моћ абстраковања, једна, моћ персонифицирања и веровања, а једна опет, моћ персонифицирања али без веровања.

Е узмимо сад два главна дела дружевности људске: породицу и државу. Државу ствара онај осећај послушности услед којег се једна група људи купи под ауторитетом једнога шефа. А тај исти осећај ствара и породицу у којој женом и децом управља отац и муж. Породица то вам је једна природна, примитивна и умањена држава, као год што је држава једна извештачена и проширена породица, а под различностима које долазе услед броја, порекла и услова чланова, назире се како у великом тако исто и у малом друштву иста основна духовна наклоност која их приближује и уједињује. Е претпоставите сад да тај заједнички елеменат добија од средине, момента или расе нека нарочита обележја, јасно је, да ће се све оне групе у којима он

буде делао сразмерно изменути. Буде ли тај осећај послушности бо-
 јазан, онда ћете, као у већини оријенталских држава, наићи на бру-
 талност деспотизма, на мучења, на експлоатисање држављана, на роп-
 ску понизност, на необезбеђену сопственост, на опадање производње,
 на жену роба и на харемске обичаје. Буде ли пак тај осећај по-
 слушности поникао на оном инстинкту дисциплине, дружевности и
 части, онда ћете наићи, као у Француској, на савршену војничку
 организацију, на лепу административну хијерархију, на недостатак
 јавнога мњења као и на ратне патријотске испаде, на поданичку по-
 слушност као и на револуцијонарну нестрпљивост, на сниходљивост
 улизица али и на поносити отпор, на пријатност конверзације и друштва
 али и на породичне непријатности, на једнакост супружника ал' и
 на несавршенство брака, обоје међутим условљено законима. Ако пак
 тај осећај послушности буде имао за основу инстинкт потчињености
 и идеју дужности, видићете, као што је то код германских народа,
 безбрижност и срећу брака, чврсту основу домаћег живота, позни и
 несавршен развој друштвеног живота, урођено поштовање према по-
 ложају и чину, сујеверност према ономе што је било, одржавање дру-
 штвених неједнакости, и по природи и по навици поштовање закона.

Тако исто према томе што се подобност за опште идеје у једној
 раси мења, мењају се такође и вере, и вештине, и философија.

Ако је човек по природи склон оним широким концепцијама
 света и васионе, а у исто време, нервозном деликатношћу свог на-
 драженог организма, еклон да их брка, онда ће, као оно у Индији,
 да масама никну оне диновске верске креације, оно сјајно цветање
 дугих и транспарентних епоеја, онај чудни сплет суптилних и фан-
 тастичних философија, које су све тако везане једна за другу и тако
 сличне, да човек на први поглед може, према њиховој величини, боји
 и нареду, видети, да су све то производи једне исте климе и истога
 духа. Ако, на против, човек од природе здрав и еквилибрисан, своје-
 вољно ограничава простор својих концепција, да би их боље разумео,
 онда ће, као у Грчкој, нићи једна теологија вештака и приповедача,
 разни богови биће одвојени од ствари и још од почетка даће им се
 изглед солидних људи; осећај јединства у васијони биће скоро сасвим
 збрисан, и чуваће се још једино у оној магловитој помисли на судбу:
 философија ће бити попре фина и збијена по величанствена и систе-
 матска, и сведена на високу метафизику, али несравњена у логици,
 софистици и моралу; поезија и вештине својом јасношћу, природно-
 шћу, истинитошћу и лепотом, превазићи ће све што је дотле постојало.

Буде ли пак човек сведен на консенције ускога обима, без икаквих
 спекулативних финоћа, а у исто време буде занет једино практичним
 пословима, онда ћемо, као што је у Риму било, видети рудиментарне
 богове, проста празна имена којима су обележаване најмање ситнице

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

В
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

www.univ.rs

земљоделске, родословне и кућевне, једном речи праве етикете за свадбе и за пољска добра. Према томе нити су имали своје митологије, нити филозофије, нити поезије, а и оно што су имали, било је туђе, позајмљено.

А као и свуда и овде се примењује *Закон узајамне зависности*. Једна цивилизација то вам је тело чији се делови држе, као што се држе делови једног органског тела. Као год што се у једној животињи инстинкти, зуби, удови, костур, мускули, држе између себе тако, да најмања промена једног од њих изазове кореспондирајућу промену у другима, и као год што вешт природњак може на основу каквих делића неког органскога тела, да резонувањем скоро потпуно реконструјите то тело, исто тако у једној цивилизацији вера, филозофија, облик породице, књижевност, вештине образују један систем, у којем свака локална промена изазива општу промену тако, да један вешт историчар који у једној цивилизацији изучава само један мали део, види, и може у напред да определи и карактере осталог. У тој зависности нема ничега магловитог. Њу опредељује у живом телу прво тежња за испољавањем једног извесног основног типа, а затим потреба у којој се налази да има органе, којима ће се помагати како би могла живети. Оно пак што сваку цивилизацију опредељује, то је онај стварајући елеменат који се налази у свакој великој људској креацији, и свим околним креацијама, а под тим разумем неку способност, неку подобност, неку стварајућу наклоност, која имајући свој одређени карактер, уноси га са собом у сва делања којима она присуствује, и у колико се сама мења, мења у толико исто и сва дела при којима је суделовала.

VII.

Закон стварања једне групе. Примери и учуства.

Пошто смо дошли догде то можемо, да назремо главне црте људских мена и можемо почети истраживати опште законе који не управљају само догађајима него читавим класама догађаја, не дакле само овом религијом или овом књижевношћу, но читавим групама књижевности и религија. Ако н.пр, претпоставимо да је једна религија једна метафизичка песма праћена веровањем, и у исто време додамо како има извесних момената, извесних раса и извесних средина, где се веровање и песничке и метафизичке подобности заједнички и са необичном јачином развијају. Ако погледамо на то да су се хришћанство и будизам развили у времену грандијозних синтеза и у мизерији сличној угњетавању која је подигла занешењака Севенске (Cévennes). Ако признамо да су се примитивне религије развиле буђењем свести људске, у времену цветања маште људске, у времену највеће наивности и највећег веровања. Ако затим погледамо на то да се мухамеданство јавља са рађањем поетске прозе и концепције

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilib.rs

народног јединства у једном народу неприступачном науци а у моменту — једног наглог духовног развоја — онда, из свега тога можемо закључити: да се једна религија рађа и опада, реформише и трансформише према томе, да ли прилике са више или мање енергије појачавају и скупљају своја три основна инстинкта (*instincts généra-teurs*). И према томе лако је разумети зашто је религија ендемична у Индији где су мозгови имагинативни, философски и ексалтирани *par excellence*; зашто се тако чудновато и тако величанствено развијају у средњем веку у угњетеном друштву, код нових језика и нових књижевности; зашто се у XVI веку диже са једним новим обележјем и са херојским ентузијазмом у времену свеопштег препорођаја и буђења германских раса; зашто је у грубој демократији америчкој и под бирократским деспотизмом руским раштркана у бизарне секте; и на послетку зашто је данас распрострањена по Европи у тако разним пропорцијама и обележјима према различности раса и цивилизација. А тако је са сваком граном људскога стварања, с књижев-ношћу, с музиком, с вештинама и цртежима, с философијом, с наукама, с државом, с индустријом и са свим осталим.

Свакој од тих грана узрок је каква морална диспозиција или скуп моралних диспозиција. С тим узроком она се јавља, без тога узрока ће нестати; снага и интезивности њене зависи од снаге и интезивности тога узрока. С тим узроком она је везана као што је какав физички феномен везан своме услову, као што је раса везана за расхлађивање околне температуре, или као што је дилатација везана за топлоту. И у моралном дакле свету има парова као што их има у физичком тако исто неразднојно везаних један за другога, и тако исто распрострањених. Све оно што у једном од тих парова ствара, руши и уништава једну половину, самим тим ствара, руши, уништава и другу половину. Све оно што расхлађује околну температуру, све то рађа росу. Све оно што развија *лаковерје* и у исто време оне широке погледе на свет, све то ствара веру. Ето, тако су се ствари развијале и тако ће се непрестано развијати. Чим знамо шта је био довољан узрок и покретач једној од тих широких појава, ми одмах знамо и оно што ће бити и оно што је било. Можемо рећи а да се не преваримо у каквим се околностима један такав узрок мора поново јавити, предвидети му будућност и пажљиво описати неколико црта његовог развоја.

VIII.

Општи проблем и будућност историје. Психолошка метода. Вредност књижевности. Предмет ове књиге.

Ето где је данас историја, или боље рећи близу је, на прагу је ових истраживања. Питање се данас своди на ово: које је то морално стање које је произвело једну извесну

књижевност, или философију, или друштво, или вештину, или читаву вештину? И који су услови расе, момента и средине најподеснији да створе то морално стање. За сваку од тих формација и за сваки њихов огранак има једно нарочито морално стање које се разликује од других; тако има једно за вештине у опште и једно за сваку врсту вештине: за архитектуру, за сликарство, за скултуру, за музику, за поезију. Свака од њих има своју оделиту клицу на широком пољу људске психологије; свака од њих има своје законе, и једино силом тих закона а не случајно, као што то изгледа, развија се и цвета поједина од њих међ недоношчадима у сусеству, као што је нпр. сликарство у Фландрији и Холандији у седамнаестом веку, или поезија у Енглеској у шеснаестом веку, или пак музика у Немачкој у осамнаестом веку. У тим моментима и у тим земљама околности су се биле стекле за једну вештину а не за остале, и у оној општој неплодности само је једна грана цветала. И тако, историји је данас дужност да истражује та правила људске вегетације. Свакој засебној формацији треба проучавати њену особену психологију, и тако трудити се да се склопи целокупна слика стварајућих услова и околности. Од тога вам ничега деликатнијег нема, ал' у исто време и ничега тежег. Монтескије је почео с тим, ал' у његово доба историја је била сасвим нова, да би могао успети. Тад се још није знао ни пут којим је требало поћи, а и данас га уосталом тек назиремо. Али као год што је астрономија један механички проблем а физиологија хемијски, исто је тако историја у ствари само један психолошки проблем.

И вештака, и побожног човека, и музичара, и номада, и човека дружевног, свакога појединце од њих ствара један нарочити систем утисака и унутарњег делања; сваки од њих има своју моралну историју и свој нарочити склоп са извесном главном подобношћу и неком цртом која их карактерише. Објаснити свакога од њих значило би написати читаву главу најинтимније анализе, а међутим тај рад налази се тек у зачетку свом. Један једини човек, Стендал, духовитошћу својом и чудноватим васпитањем својим, предузео је тај рад, и већина читалаца још и дан дањи налази да су његове књиге нејасне и парадоксалне, значи, да његов таленат и његове идеје нису биле савремене, и да свет није разумео ни његова изврсна нагађања ни дубину његових речи, ни зачуђавајућу тачност његових појмова и његове логике. Свет није видео како он, ма да је изгледао као човек који само воли друштво и лаки разговор, објашњује најкомпикованије унутарње механизме, како је знао да обележи прстом оне делове тог механизма који тај механизам крећу; како је у проучавању историје срца унео чисто научњачку методу срачунавања; како је први он обележио основне узроке, а ту разумем народности,

УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

www.klase.rs

блиме и темпераменте, једном речи: да је проучавао осећаје као што треба да их човек проучава, т. ј. као природњак и физичар, чинећи поделе и мерећи силе. И због свег тога људи су нашли да је сувопаран и ексцентричан, и с тога је и остао усамљен, пишући романе, путописе и белешке за што је сам желео, и у ствари и имао свега једно дваестину читалаца. У тим књигама међутим наћи ће се још и данас најбољи покушај да се прокрчи пут који сам ја предузео да опишем. Нико није боље од њега проповедао да се отворе очи, да се погледа око себе, и да се виде прво они људи, што су око нас и живот садашњи, а затим стари и аутентични документи; да се чита и између линија, и да се, под старим каквим словима и под нашкрабаним текстовима, назру они прави осећаји, оно кретање мисли и оно душевно стање у којем је то писано. У списима Сен-Бева и списима немачких критичара може читалац да види све оно што се из каквог књижевног документа може да изведе. Кад је тај докуменат богат садржином и кад га човек зна да тумачи, у њему се може наћи психологија једне душе, а врло често и психологија једног читавог века и једне читаве расе. И према томе каква велика песма, какав леп роман, исповест каквог великог човека, поучнији су но читава хрна историчара и историја.

Ја бих драговољно дао педесет свезака повеља и сто свезака дипломатских списа за успомене Cellini-јеве, за писма Св. Павла, за оне говоре што је Лутер при столу држао, или за комедије Аристофанове. И ето у томе се састоји вредност књижевних дела: она су поучљива јер су лена; њихова вредност расте са њиховим усавршавањем, и ако нам дају докумената, дају нам их стога што су сама она монументи. У колико једна књига више испољава осећаје, у толико има већу књижевну вредност, јер прави посао књижевности састоји се баш у томе да бележи наше осећаје. А у колико се више у једној књизи налази великих осећаја, у толико та књига заузима виши положај у књижевности; јер ако један писац ужива симпатије читавог једног народа и читавог једног века, он их ужива с тога што представља стање читавог једног народа и читавог једног века. И с тога између многих докумената они су најбољи који нам стављају пред очи осећаје читаве једне прошле генерације; једну књижевност и нарочиту једну велику књижевност. Ти документи слични су оним крајње осетљивим инструментима, којима физичари бележе најситније промене на једном телу. Ни устави ни вере не могу се с њима поредити, а опет законодавства и катехизиси обележавају душевно стање само великим и grubим пртама. Међ' политичким пак и научним документима најбољи су документи говорнички и то како они са трибуне тако и они са катедре, па онда личне успомене и исповести, а

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

све то спада у књижевност, и тако дакле, сем онога доброг што је у њојзи, њој припада и оно добро што се у другога нађе.

И тако ми видимо дакле, да се само проучавањем књижевности може да пише морална историја и да се иде ка познању психолошких закона од којих догађаји зависе.

Овим делом својим ја сам покушао да напишем историју једне књижевности и да у њој тражим психологију једнога народа, а што сам изабрао енглеску књижевност, то није било без узрока. Требало је наћи један народ чија је књижевност и велика и потпуна, а то се врло ретко налази; јер је врло мало народа који су за читавог свог века одиста мислили и писали. Тако међ' старима латинска књижевност у почетку није никаква, а доцније служила се позајмицом и имитовала је друге. А међ' модернима немачка књижевност сасвим је штура за читава два века (од 1550 до 1750), а талијанска пак и шнањолска завршују се тамо око половине седамнаестог века. Грчка пак, Француска и модерна Енглеска дају, на против, потпуну серију изражајних монументата. Изабрао сам Енглеску с тога што је човек може непосредно да посматра, пошто још живи и цвета, а такву књижевност може човек много боље да проучава но коју од оних којих је већ нестало и од којих нам је само парчад остала, а после и с тога, што се битно разликује од француске књижевности и што, према томе, њене карактерне црте одмах упадају у очи једном Французу. Осим тога енглеска цивилизација издваја се између осталих још и у толико што се поред свог спонтаног развоја морала да повија и према победама завојевача који су упадали у енглеске земље, и што се, оне три основе на којима је та цивилизација подигнута, т. ј. раса, клима и нормандска инвазија могу са највећом тачношћу на њеним монументима да посматрају. А на тај начин у енглеској историји може човек најбоље да проучи она два силна покретача људских трансформација т. ј. природу, и оно што стоји на путу тој природи, и то да их проучи и сигурно и потпуно у читавом једном низу аутентичних и потпуних монументата.

Овим делом својим ја сам се потрудио да дефинишем те првобитне покретаче, да покажем ефекте њихове, да објасним како су изнели на светлост велика дела и политичка и религијозна и књижевна, и како су развијали овај унутарњи механизам помоћу којег је од дивљег Саса постао данашњи Енглез.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.unilib.rs

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Теоријска и практична Педагогија од *Габријела Компејреа*, превео *Риста Огњановић* учитељ француског језика у Скопљанској учитељској школи, издање Задужбине И. М. Коларца, Београд, Штампарија Светозара Николића 1907. стр. XIV и 486 на већој осмини. Цена 3 динара.

Ево се наша сиротна педагошка књижевност опет поновила једним знатним добитком. Пре четири године, захваљујући дарешљивој Коларчевој Задужбини, она је поновљена најбољим делом из енглеске модерне књижевности.¹ Сада, после четири године, захваљујући истој Задужбини, она је ево добила најбоље дело из француске модерне књижевности.

Људима од ове струке познат је и *Компејре* и ово дело његово, и зарад њих не бисмо морали да трошимо ни речи. За њих би доста била проста обзнана, да је ово дело изишло и на нашем језику и која реч само о српском преводу и издању.

Али је у нас мало људи, који познају француску педагошку књижевност па отуда и самога *Компејреа* и ово дело његово. Јер смо ми и сва наша омладина која се школује на страни, особито по овој струци, већином упућени на суседе Немце, и отуда нам је и њихова књижевност много познатија. Али смо поред добра отуда можда примили и по коју ману и заблуду, па није с горега да видимо, како и други народи мисле и пишу о ономе важноме послу родитељском и друштвеном што се зове васпитање. Отуда би нам свако дело из књижевности западних народа било добродошло; а кад је оно још најбоље, онда је и добитак још већи.

Компејре је један од оних ретких научника, који не припада ни теоретичарима ни практичарима, ни овој ни оној школи, ни овоме

¹ *О васпитању* од Х. Спенсера, превео Ј. Миодраговић.

ни ономе правцу, него ствари процењује потпуно самостално, по својој нахођењу, које је готово свуда разложно и оправдано. Он свуда наводи и туђа мишљења и верно их цитира, па онда процењује умесност и оправданост њихову. И већ по писцима које цитира, ви ћете видети, да је он потпуно сувремен и да стоји на висини данашње науке о васпитању. А републиканац од главе до пете, слободан од свих предрасуда и политичких и верских, он и све ствари процењује по њиховој правој вредности и свакој додељује њено право место.

И ако не спрема ни хришћанина, за онај свет, за онај живот вечни, ни космополиту, за цео свет, за човечанство, него Француза, да живи у овој свету, за себе и своје и Отаџбину своју, опет не заборавља, да тај Француз његов ваља да буде умом просвећен, срцем упитомљен а душом узвишен и изван овога видљивога света, тамо у регионе таме и мрака, до којих наше духовно око не може допрти и у које ћемо сви отићи. С тога и ако је против заблуда верске наставе, он никако није против праве религије и истинске побожности, јер то човека уздиже. Зато много полаже и на правилан телесни развитак и здравље, јер без овога не може бити ни правилног и потпуног живота, ни правилног, свестраног и дубоког развика душевнога.

Отуда Компјејре обухвата ове делове васпитања: *физичко, умно и морално*. Физичко је истина обухватило само 22 стране, али је ту исцрпено готово све што наука о васпитању има о томе да каже, после Физиологије и Хигијене. Умно је васпитање обухватило 130 страна и ту се говори: о општим принципима, о развијању чула, о неговању пажње, памћења и уображења, и о способностима мишљења, расуђивања, уопштавања и извођења или закључивања. Морално васпитање обухвата: неговање осећања, морално васпитање у ужем смислу, вољу, слободу и навике, и виша осећања: *естетично* и *религијско* васпитање.

У другом делу, који он зове Практична Педагогија, говори најпре о методама уопште, затим о читању и писању, о очигледној настави, о предавању матерњег језика, историје, земљописа, рачунице, геометрије и јестаственице, о моралу и грађанском образовању, о цртању, музици и певању, о другим радовима у школи, о наградама и казнама, и на послетку о дисциплини уопште. Као што се види, ово је посебна или примењена наука о васпитању, Дидактика или Методика и овим је обухваћена цела наука о васпитању.

Изалагање је кратко, да не кажемо лаконско, и на много места читалац би пожелео да је писац још говорио. Оно је и јасно, како само Французи могу најтежу и најапстрактнију ствар упростити и учинити је приступном и најобичнијем разуму. Оно је и убедљиво, јер је самостално и основано на ономе што већ знамо. Примера ради за ово, да наведем читаоцима само последњи чланак о дисциплини, који је најтежи и који се зове „виши задатак дисциплине.“

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.univ.rs

„Дисциплина не тежи само да васпостави тишину, добар поредак у учионици и ревностан и марљив рад: она мисли на будућност и хоће да спреми људе. У неку руку њен је циљ да сама постане неопходна. Школску власт треба вршити нада децом само у тој намери, да би се доцније она ослободила свакога јарма спољашње власти. Но из овога не треба разумети да се помишља на какво апсолутно ослобођење човекове личности. У свако доба и у свима сталезима човек ће имати да се покорава с једне стране својим старешинама, како под заставом тако и у радионици, а с друге закону и његовим преставницима у друштву и животу. Али ова пужна потчињеност не поништава слободу, која није друго до дисциплина коју сами себи налажемо, и предмет васпитивања остаје у свима ступњевима стварање слободних људи.

„Одавде и потичу особине праве либералне дисциплине, која не тражи да утврди послушност на страху и на пасивним особинама душе, већ која се непрестано обраћа личној делатности и вољи, која увек поштује достојанство детиње, која не понижава дете, већ га уздиже и која природне снаге не угушује, већ их вежба да доцније могу саме собом владати.

„Ово свесно и разумно ослобођење и јесте циљ васпитања, вели Греар, оно захтева од детета две неизоставне породбе унутрашњег рада: мишљење и делатност; мишљење које ће му давати рачуна и делатност која ће га одлучивати. Без овога двога нико се не може научити да влада собом.

„Користити се свима моралним способностима које скрива свест у ученика и упознати га с његовим добрим и рђавим тежњама, навикнути га да јасно гледа у душу своју и у срце своје и да буде искрен и истинит; учити га да се мало по мало вежба у одлукама и да правила која су му давали други полако и неприметно замењује онима која сам себи ствара, као и да спољашњу дисциплину постепено замењује унутрашњом; ослободити га, не неком чаробном полицајцем, по старински, већ из дана у дан откидајући при сваком напретку по један беоцуг од ланца који је његов разум везивао за туђ разум; затим, пошто је помогнут овако да постане свој господар, научити га да изађе из себе и да може сам себи судити и собом управљати као што би и другима судио и њима управљао; издигнути му најзад високо над њим велике идеје о јавним и приватним дужностима које се намећу његовој људској и друштвеној природи: ето то су принципи васпитања, које из школске дисциплине преноси дете у дисциплину свога сопственог разума и које вежбајући његову моралну личност у исто је време и ствара.“

О српском преводу можемо слободно рећи да је врло добар. Он је био и пред стручним референтима, који су исправили некоје недо-

статке његове. И ако на много места провирује француски стил, француски начин изражавања, опет то није за велику замерку, јер то не отежава разумевање а неизбежно је при превођењу оваких дела. Дело се ипак чита на српскоме као да је на њему и написано. У другом делу, у „практичној педагогији“, предмети национални: матерњи језик, народна историја и познавање Отаџбине остало је онако како је било у оригиналу. Могло би се пожелети, да су ти одељци не само преведени него и прерађени за наше прилике; али има разлога и за ово, да остане овако, да наши наставници виде како у тим предметима поступају Французи у својим школама и чују разлоге зашто тако, па ће они ласно и сами удесити како ваља оно што је у нас другојаче. и лакше.

И штампа је на свом месту. Слог је крупнији него у оригиналу, те је отуда и књига на српском изишла већа. Хартија је пунија, неуглађена, те не пролива и не смета при читању ни сјајем ни провидношћу. А цена, према величини књиге, од преко тридесет штампаних табака, можемо рећи да је веома скромна. Она је могла бити овако незнатна само с тога, што је штампну платила поменута Задужбина. Тако ће, захваљујући њој, српски читаоци платити само по три динара оно, што и Французи и Немци и Енглези плаћају по 6, 8 и 10 динара.

Овај превод г. Огњановића има и своју малу историју која је за нас Србе и наше књижевне прилике од интереса. Он га је довршио и предговор написао „на Првозваног Андреју 1902 године у Скопљу“. Од то доба он му је *тражио издавача*. Прво га је понудио држави српској у Краљевини Србији, дакле нашем Министарству Просвете, да га оно штампа као своје издање. Министарство га упути Главном Просветном Савету на оцену. Гл. Пр. Савет га упути референтима. Референти се изразе, да је дело одлично и да заслужује помоћи и препоруке, али да превод није најбољи и да се мора исправити. Савет га враћа преводиоцу да га исправи, и овај га исправља и враћа Савету исправљено. Савет га поново упућује истим референтима с питањем је ли преводилац све исправио како ваља? Ови поново прегледају и одговоре: да је превод у главnome исправљен, а заостале грешке у језику да се могу исправити и при штампању. Савет онда даје мишљење, да се превод препоручи, што господин министар и учини. Дело буде *препоручено и за књижнице школске и за уџбеник по учитељским школама*.

Али сад настаје питање: ко да га штампа? Држава одговара, да нема буџета. Преводилац нема новаца и да је у месту, а камо ли што није него у Скопљу. Он га понуди свима књижарницама редом, и у времену када се из школских буџета брише свака позиција *на набавку књига и училиа*, ниједна га књижарница ни трговина не хтеде

примити да га штампа, и ако беше већ препоручено. Преводилац се онда обрати Учитељском Удружењу као најпозванијему да ово дело потпомогне и штампа о свом трошку. Удружење после 3—4 месеца доноси одлуку, да се дело врати писцу с тога што он „унапред одређује Удружењу у ком времену треба његову ствар да сврши и колико да му да на име хонорара“.¹ Озлојеђен оваким одговором најпозваније корпорације, преводилац га хтеде дати у Загреб, који му је превод непрестано тражио и нудио леп хонорар. Али, ах пусти национални понос и пусто родољубље, које се у Скопљу осећа много јаче него у Београду! Зар ја у Турској, преводио за свој народ, раздробљен и разједињен, па да свој рад дам Загребу, код Београда, код Србије, код толикога Народа Српскога! Зар да Хрвати и ово дело штампају, пре нас?!...² Та, то не може бити!... Тако се питао преводилац, размишљајући о томе шта да ради и како дело да штампа.

С овим мислима он дође и потписаноме на жалбу и савет. По други пут му напоменем, да дело поднесе Коларчевој или Чупићевој Задужбини.

— Али веле ми, да се они награђују само између себе; па се бојим неће ми примити, и само да се брукам! одговори г. Огњановић.

— Бог с Вама, господине! Ко Вам то каже? Задужбина награђује свако боље дело, па било оно превод или оригинал, и *ма од кога било*, само ако оно *заслужује* препоруке и помоћи. А Комнејрево дело то заслужује и Ваш је превод добар, те се немате чега бојати; само ако имадну новаца за ову годину. А ако немадну за ову, имаће за идућу... одговорих му ја.

Г. Огњановић ме послуша, и већ се за неколико дана беше разумерио у својој предрасуди. Превод му је не само примљен, него је Задужбина, из пажње према њему као јавном раднику нашем на мртвој стражи наших националних интереса, одлучила, да му преко обичаја и без обзира на величину дела, штампа *две хиљаде* комада. И, што још вреди споменути, све је ово ишло тако брзо, да би књига била готова још у тој (прошлој) години, да није пуних шест месеца рукопис лежао недирнут у штампарији у којој је штампан.

И, ето је тако једва једном, после *пет* година, ова ваљана књига угледала света и на нашем језику, захваљујући колико неуморном

¹ Види „Учитељ“ св. за Март 1905. стр. 503. Г. Огњановић нас је после уверавао, да је он тражио само, да реше *што пре*. Они су га у одбору уверавали, да ће решити за недељу дана. — Решите и за *месец* дана, и ја ћу бити задовољан! рекао је г. Огњановић и тако је и написао у писменој понуди. А на име хонорара за овакви рад од преко 600 писаних табака тражио је *три стотине* динара!...

² Као што су и Коменскога и Спенсера итд.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.ub.edu
труду и пожртвовању преводиочевом, толико и светлој сени добре старине пок. Илије Милосављевића Коларца, који је од труда и зноја свога основао ову задужбину, која је само до сад нашу сиромашну књижевност, особито научну, обогатила са сто и осамнаест најбољих дела. Слава старини Коларцу, а дубока хвала вредноме и издржљивоме преводиоцу!

20 Августа 1907 год.
у Београду

Ј. Миодраговић

ВЕДЕНЕ
ТАЈНА ЗАКЛОНА

Faint, mirrored text bleed-through from the reverse side of the page, including words like 'ВЕДЕНЕ' and 'ТАЈНА ЗАКЛОНА'.

Б Е Л Е Ш К Е

ЈАВНА ЗАХВАЛНОСТ

Господин *Борђе А. Милетић* рачуноспитач Главне Контроле из Шапца, испунивши жељу своје добре и миле супруге поч. *Катарине — Каје*, на дан њене смрти — 3. јула ове год. — уписао је за највећег добротвора фонда сиротних ученика-ца школе у Аранђеловцу, предавши фонду легат од 1.200 (једну хиљаду две стотине) динара.

Уважена породица поч. *Борђа Атанасијевића* трг. из Аранђеловца и члана школ. одбора, 26. јула о. г. на дан четрдесетодневне смрти поч. *Борђа* уписала гађе за добротвора фонда сиротних ученика-ца школе овдаш., положивши фонду 100 — (сто) динара.

Чланови Управе Јасеничке Задруге у Аранђеловцу, предали су фонду сиротних ученика-ца школе оvd. 120 (сто двадесет) динара, за спомен смрти поч. *Борђа Атанасијевића* председн. Јасенич. Задруге, из захвалности и поштовања према своме одличном и примерном председнику, другу и пријатељу, уписавши га за добротвора фонда сиротних ученика-ца оvd. школе.

Одбор школе аранђеловачке и овим путем изјављује именованим дародавцима своју топлу захвалност; а умрлим добротворима поч. *Катарини — Каји — Милетићки* и поч. *Борђу Атанасијевићу* нека Бог подари рајско насеље и вечни спомен.

Школа глоговачка (ср. деспотовачки, окр. моравски) примила је од председника општине глоговачке *Милије Васића* у почетку августа део школски прирез до краја ове године, у суми 574 дин. колико је било нарезано пом. општини.

Г. Бока Павловић трг. из Београда, поконио је школи Божурачкој у току ове године:

1. Једно звоно у вредности	250	дин.
2. Направио је врло лепо звонару у вредности	400	»
3. Збирку метар. мера са теразијама и дрвеним метром	35	»
4. Велику руску рачунаљку	30	»
5. Часовник округло велики	24	»
6. Мапу Краљевине Србије	8	»
7. Педесет и четири окна прозорска, те су оправљени подупани прозори, пет килограма кита за лељење истих и 30 комада шарки (закачки) за прозоре. Послао је мајстора из Београда те је ово оправно и то га стаје	175	дин.

Свега . 922 дин.

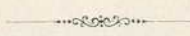
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Госп. *Тихомир Денић* помоћник начелн. у пензији из Београда „за успомену на своје сестру“ поч. Милесу Богатинчевићку учитељицу шк. багрданске поклонио је њених (7) седам комада књига разне садржине ђачкој и школској књијници багрданске школе.

Госп. *Светислав Д. Тодоровић* писар министарства народне привреде из Београда „за успомену на своју преминулу ћерцицу Лепосаву“ како прошле тако и ове школ. год. поклонио је по (12) дванаест комада књијница разне садржине којима су награђени одлични ученици багрданске школе о годишњим испитима.

Управе школске и овим путем изјављују именованима своју топлу захвалност.

СРБСКИ ДЕО

„Просветни Гласник“ излази у месечним свескама од 6 и више табака, на великој осмини. — Стаје годишње: за Србију 12 динара, за друге земље 15 динара (франака). — Прегилата се шаље Управи Државне Штампарије Краљевине Србије у Београду. — Рукописи се шаљу уредништву (Министарство просвете и црквених послова у Београду). Они се, на захтев писача, враћају.

Одговорни уредник **ВЛАД. Т. СПАСОЈЕВИЋ**
Краљице Наталије ул. бр. 82.

ШТАМПА
ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА